

**UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Ústav sociálních a hospodářských dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ema Zelená

**Vlastenecké umění cestovat – nacionalistické tendence
v šumavském turismu mezi lety 1870–1914**

**Patriotic Art of Traveling – Nationalist Tendencies in Šumava
Tourism between 1870–1914**

Praha 2024

Vedoucí práce: doc. Mgr. Matěj Spurný, Ph.D.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala panu docentovi Spurnému za vedení práce, cenné rady a konzultace. Dále také děkuji Mgr. Anně Kolářové za ochotu a četné diskuse nad tématem mé práce, které pro mě byly cenným přínosem.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že má práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....
V Praze dne 23.7.2024, Ema Zelená

Abstrakt

Práce se v obecné rovině zabývá vztahem turismu a nacionalismu v rámci prostoru šumavského pohorí v období mezi lety 1870 až 1914. Hlavním cílem této práce je ukázat, jakým způsobem se do turistických aktivit v oblasti Šumavy promítl národnostní střet Čechů a Němců v rakousko-uherské monarchii. Práce se snaží zasadit turismus ve zkoumané oblasti do teoreticko-historického rámce, akcentuje vliv nacionalismu a dalších myšlenkových proudů 19. století. Text čerpá z dobových pramenů, primárně se jedná o turistické průvodce, periodika, příručky a další turistickou literaturu s vlasteneckým podtextem. Dále se práce věnuje analýze aktivit šumavských turistických spolků (Národní jednota pošumavská, Klub českých turistů) s důrazem na jejich vlasteneckou agendu. Záměrem je poukázat na nástroje, jimiž se v rámci dobového diskurzu podařilo vybudovat narativ o Šumavě, jakožto hranici mezi národy a prostoru, v němž lze realizovat nacionalistické cíle a demonstrovat vlastenectví.

Klíčová slova

Šumava, turismus, nacionalismus, turistické spolky, Češi, Němci, pohorí

Abstract

The thesis addresses the relationship between tourism and nationalism in the Šumava Mountains region during the period between 1870 and 1914. The main goal of this paper is to show how the national conflict between Czechs and Germans in the Austro-Hungarian Monarchy was reflected in tourist activities in the Šumava region. The thesis aims to place tourism in the researched area within a theoretical-historical framework, emphasizing the influence of nationalism and other intellectual currents of the 19th century. The text draws on contemporary sources, primarily tourist guides, periodicals, handbooks, and other tourist literature with a patriotic undertone. Furthermore, the study analyses the activities of Šumava tourist associations, such as the Národní jednota pošumavská and the Klub českých turistů, highlighting their patriotic agenda. The aim is to demonstrate the mechanisms that were used within the contemporary discourse to construct a narrative about Šumava as a border between nations and a space where nationalist goals could be realized and patriotism demonstrated.

Key words

Šumava, tourism, nationalism, tourist associations, Czechs, Germans, mountain range

Obsah

1	Úvod.....	5
2	Počátky turismu na Šumavě na pozadí národnostních střetů	9
2.1	Toponymum Šumava a prostorové vymezení pohoří.....	10
2.2	Karel Klostermann – objevitel Šumavy a zkázonosná vichřice	10
2.3	Organizovaná turistika na Šumavě.....	12
3	Šumava jako místo historické paměti.....	15
3.1	Šumava jako historická hranice.....	17
3.2	Místní zeměpisné názvy	21
3.3	Sv. Vintřích jako symbol proměny česko-německých vztahů v šumavském pohoří...	23
4	Nacionalistické projevy v šumavské turistice	26
4.1	Symbolické dobývání prostoru.....	26
4.1.1	Turistické stavby v šumavském pohoří	27
4.1.2	Turistické značení a údržba cest.....	30
4.1.3	Železnice	32
4.2	Výchova k vlastenectví – osvětový a vzdělávací aspekt turistiky	35
4.2.1	Dětské vlastenecké výlety	36
4.2.2	Výchova studentstva	37
4.2.3	Turistická literatura	40
5	Závěr.....	47
6	Seznam pramenů a literatury	50

1 Úvod

"The subjective experience of travel is a distinguishing feature of the beginnings of the modern age: by travelling, one's self experienced its liberation"¹

Předkládaná práce se zaměřuje na nacionalistické projevy v českém pohraničním turismu v šumavském pohoří v období mezi lety 1870 až 1914. Cílem práce je poukázat na způsoby, jimiž nacionalismus ovlivňoval moderní turistiku a jak konkrétně mohla turistika přispět k cílům českého národního hnutí. Název práce „Vlastenecké umění cestovat“ volně vychází z citátu z turistické příručky jednoho ze zakládajících členů Klubu českých turistů Viléma Kurze, v němž autor označuje „účelnou“ turistiku za umění. Adjektivum „vlastenecký“ je v názvu užito s ohledem na dobový diskurz, jenž aktivity na podporu českého národa označoval jako „vlastenecké“.

Ústřední pojmy práce jsou turismus a nacionalismus. Oba tyto fenomény jsou vnímány jako specifické důsledky modernity, respektive modernizace. Tento proces mimo jiné zapříčinil i postupné prosazování konceptu volného času. Roli hrál nejen rozvoj moderní dopravy (železnice) nebo snaha střední třídy vyrovnat se aristokracii, ale i postupně dozívající vliv osvícenských a romantických myšlenek. Historik Bedřich Loewenstein o společnosti, která prošla procesem modernizace, soudí, že „zná často jednotu jenom jako napětí mezi zájmy, ale i hodnotovými orientacemi.“² Rozpornost lze tedy považovat za klíčový rys modernity a dle mého názoru se toto vnitřní napětí výrazně propadlo i do charakteru „moderní turistiky“ 19. století.

Turistika se na jedné straně snažila vymezit vůči znehodnocování krajiny skrze industrializaci, na straně druhé však sama k tomuto procesu přispívala, např. budováním turistické infrastruktury a ubytovacích kapacit. Současně turistika 19. století hlásala návrat k přírodě ve smyslu romantického ideálu a definovala sama sebe prostřednictvím diskurzu zaměřeného na minulost a tradici. Ve skutečnosti bylo však turistiku možné označit za ryzí produkt moderní společnosti, který fungoval a dodnes funguje jako „*autoregulační mechanismus přírodě vzdáleného životního stylu*“,³ který je na výtocích moderní společnosti závislý. Dále se turistika vymezovala vůči městské zábavě, kterou považovala za dekadentní. Příroda pro ni měla být takřka posvátným prostorem k odpočinku ducha, kde neměla existovat třídní společnost, a který měl být všem přístupný. Egalitářský charakter turistiky, jež si kladla za cíl zpřístupnit „*putování přírodou širším vrstvám*“⁴, byl však v přímé protíváze vůči jejímu eskapistickému charakteru, podle něž má být ryzí a nedotknutá příroda místem určeným k regeneraci moderního člověka. Tuto rozpornost si však uvědomovali i tehdejší turisté. Obava z „kontaminace hor“, ať už infrastrukturou, odpadky či přelidněním, není produktem naší doby a existovala zprvu mezi alpinisty, a později i turisty už v 19. století.⁵

¹ OPASCHOWSKI, H. *Tourismus*, s. 65.

² LOEWENSTEIN, B. *Projekt moderny: o duchu občanské společnosti a civilizace*, s. 289.

³ PELC, M. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*, s. 144.

⁴ Tamtéž.

⁵ PELC, M. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*, s. 144–154.

Turistika jako jeden z činitelů přispívajících k vymezení národního teritoria byla ve sledovaném období nevyhnutelně spjata s různými druhy nacionalismu.⁶ Pojem nacionalismus bude v této práci užíván jako analytický pojem, jemuž je možné přisoudit negativní, pozitivní (ale i neutrální) konotace, a to po vzoru teorií nacionalismu, jež představili Hans Kohn, Luise Snyder nebo Liah Greenfeldová. Tyto teorie stojí v opozici vůči negativnímu pojetí nacionalismu, s nímž pracovali ve svých textech Eric Hobsbawm nebo Anthony Giddens.⁷ Termín národ bude v textu chápán v konstruktivistickém pojetí – jakožto myšlené společenství, jak jej definovali např. Benedict Anderson či Ernest Gellner. Analytický přístup práce se tak dostává do přímého protikladu k dobovému pojetí českého národa, jenž byl prezentován jako tzv. „odvěké společenství“.

Zatímco termín „národ“ má předmoderní tradici, pojem „nacionalismus“ je novotvarem a v 19. století se s ním setkáme pouze ojediněle. Jako nástroj vědecké analýzy se tento termín etabluje až ve 20. století.⁸ Zkoumaná literatura z 19. století nejčastěji pracuje s termíny „vlastenectví“ a „šovinismus“, kdy první pojem je konotován zpravidla pozitivně, zatímco „šovinismus“ je chápán jako jeho negativní protějšek, který označuje vyhrocené nacionalistické projevy. Nacionalismus je stejně jako turismus pevně spjat s procesem modernizace ve všech jejích aspektech. Do turismu nacionalismus vnáší především pojem identit, který původně egalitářský turismus nezná, a různorodé formy vymezení se vůči „jinému“, a to pomocí auto- či heterostereotypů, nebo odkazů na minulost – např. národních mýtů, které jsou pro nacionalismus klíčové. Nacionalistické významy vstupovaly do turismu nejčastěji prostřednictvím turistických spolků, které poskytly turistům jistou formu interpretačního klíče. Na vlastenecký aspekt turistických spolků poukazyval ve svém „*Turistickém katechismu*“ i Guth-Jarkovský: „*Jako téměř každý český spolek, tak i odbory a spolky turistické mají velký význam národní, zvláště odbory na rozhraní národnostním a v krajích smíšených. Přivádějí české návštěvníky do krajin těch, posilují tak živel český.*“⁹ Text dále také pracuje s konceptem historické a kolektivní paměti, jak jej definoval Maurice Halbwachs a Jan Assmann, respektive historické paměti hor a pohoří, kterou ve své monografii *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť* představil Eduard Maur. Šumava v textu vystupuje jako místo, kde se historická paměť českého národa zhmotňuje v první řadě v podobě lokalit, jež české národní hnutí označilo za místa střetů s Němci, dále pak hraje roli obraz Šumavy jakožto odvěkého obranného valu a hranice, která definuje české teritorium. Práce následně představuje klíčovou roli těchto obrazů, jež značně přispěly k „ideovému“ propojení šumavské turistiky s národním hnutím. Lokalizování české kolektivní paměti do šumavského pohoří lze označit za součást procesu vytváření české národní identity, turismus lze v tomto kontextu chápat jako jeden z úspěšných prostředků šíření této ideje.

Prameny

Pramenná základna, z níž práce čerpá, sestává primárně z turistické literatury (tiskovin, průvodců a populárně-naučných publikací), jež převážně pochází z produkce turistických organizací, a sice Klubu českých turistů (dále jen KČT) a Národní jednoty pošumavské (dále

---

⁶ Termín nacionalismus bude v textu užíván ve smyslu neutrální definice Hanse-Ulricha Wehlera jakožto „*ideový systém, který slouží vytvoření, mobilizaci a integraci většího solidárního svazu – národa.*“ (WEHLER H. In: HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*, s. 19–20.)

⁷ HROCH, M., *Národy nejsou dílem náhody*, s. 29.

⁸ HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*, s. 13.

⁹ GUTH-JAROVSKÝ, J. *Turistika: Turistický katechismus*, s. 116.

jen NJP), v menší míře však i soukromých nakladatelů jako byl Josef R. Vilímek. Další prameny představují dobová turistická periodika a tiskoviny, dále také periodika spjatá s českým národním hnutím (např. *Národní listy*) a šumavským regionem (např. *Posel od Čerchova, Šumavan*), jež o šumavské turistice referovala a snažila se ji tak ku prospěchu národní věci propagovat. V kapitole *Šumava jako místo historické paměti* jsem čerpala ze středověkých i novověkých autorit, ale především z historických prací Františka Palackého, jenž kromě toho, že představil nový výklad českých národních dějin, přispěl ke konstrukci nacionalistického obrazu šumavského pohoří jakožto národnostní hranice mezi Čechy a Němci. Dále jsou v práci použity texty z oblasti dobové „krásné“ literatury a poezie, jež měly formativní vliv nejen na české národní hnutí, ale i vytváření obrazu Šumavy jakožto českého národního teritoria, a tudíž turistické lokality. Jedná se především o díla představitelů národního hnutí, jejichž jména byla s prostředím Šumavy spjata, jako byla např. Eliška Krásnohorská, Adolf Heyduk nebo Jaroslav Vrchlický. Navíc jsou v práci analyzována díla národnostně nevyhraněného spisovatele Karla Klostermanna, který nejenže svou literární tvorbou přispěl k rozvoji šumavské turistiky, ale zároveň ve svém díle zachytil i národnostní střet mezi Čechy a Němci.

Struktura práce

Práce je členěna do tří kapitol (*Počátky turismu na Šumavě na pozadí národnostních střetů, Šumava jako místo historické paměti a Nacionalistické projevy v šumavské turistice*). První kapitola se soustředí na genezi turistiky v oblasti Pošumaví, která navazovala na určité události probíhající na Šumavě (ničivá vichřice) a modernizační procesy druhé poloviny 19. století (výstavba železnice, fenomén volného času). Další dvě kapitoly se zabývají konkrétními aspekty vztahu mezi šumavským turismem a nacionalismem ve sledovaném období. Kapitola s názvem *Šumava jako místo historické paměti* představuje historizující diskurz, který byl součástí šumavského turismu a přispěl k formování obrazu šumavského pohoří jakožto českého národního teritoria. Kapitola *Nacionalistické projevy v šumavské turistice* se zaměřuje na konkrétní podoby nacionalismu v šumavském turismu. První tematická podkapitola představuje turistické aktivity z perspektivy metafory o dobývání prostoru pohoří. Druhá část je věnována edukativnímu aspektu turistiky, který si kladl za cíl dodat cestování morální rozměr a přispět tak k rozvíjení národního hnutí i českého národa. Podkapitola se věnuje nejen konkrétním aktivitám místních turistických organizací, ale i analýze vybrané turistické literatury a periodik.

Práce je časově vymezena obdobím mezi lety 1870 až 1914. Rok 1870 byl zvolen v návaznosti na ničivou vichřici a následnou kůrovcovou kalamitu, jež poškodila velkou část lesního porostu na Šumavě, což mimo jiné výrazně uspíšilo proces výstavby železnice. Železniční doprava následně sehrála klíčovou roli při pronikání organizovaného turismu do regionu. Navíc před obdobím 70. let 19. století nelze o organizované turistice v pohoří vůbec hovořit. Horní ohraničení rokem 1914 vychází ze zažité historiografické periodizace, jímž vymezujeme konec tzv. „dlouhého 19. století“.

Cíle práce

Práce se zabývá střetem na první pohled dvou vzdálených fenoménů – turismu a nacionalismu, a to v konkrétním prostoru (šumavském pohoří) a čase (druhá polovina 19. století). Zkoumaná problematika je nahlížena z české perspektivy, příklady z německo-jazyčného prostředí slouží pouze k zobrazení kompetitivního prostředí mezi turistickými a národně obrannými

organizacemi a samotného národnostního střetu na Šumavě. Z tohoto pohledu je práce asymetrická. Předkládaný text si klade za cíl zodpovědět následující hlavní otázky:

- 1. Jak konkrétně se nacionalismus otiskl do šumavského turismu ve druhé polovině 19. století?**
- 2. Jakým způsobem došlo k tomu, že byla šumavská turistika ve sledovaném období vnímána jako „vlastenecká“ aktivita?**
- 3. Jaký byl vztah mezi dobovou historickou pamětí a šumavským pohořím jakožto turistickou destinací?**

2 Počátky turismu na Šumavě na pozadí národnostních střetů

Šumava jakožto turistický cíl nemá tak dlouhou historii jako jiná pohoří českých zemí, „organizovaná“ turistika se tu etablovala pomaleji než například v západních nebo severních Čechách. Opožděné šíření turistiky do oblasti Šumavy a přilehlého pohoří Českého lesa (na německé straně) lze přičítat projevům retardačních účinků málo industrializovaného a urbanizovaného pohraničního regionu.¹⁰ V první polovině 19. století lze sice mapovat zájem jednotlivců o šumavský prostor – např. o návštěvu Čertova jezera, nejednalo se však ještě o plošný fenomén. Ojedinelí „poutníci“ museli v takovém případě využít služby místních statkářů, dřevorubců nebo hajných, kteří cestovatelům pomáhali se zavazadly a klestěním cesty.¹¹ Roli dřevorubců jakožto průvodců skrze neprostupný šumavský „praes“ zachytil ve svých *Črtách ze Šumavy* i Karel Klostermann. V jedné z kratších epizod vystupuje dřevorubec-průvodce v ostrém kontrastu s nezkušenými a marnotratnými turisty z města, kteří si na rozdíl od dřevorubce neuvědomují zrádnost šumavské nekultivované krajiny plné nástrah v podobě močálů či neočekávaných změn počasí.¹²

Turistické „dobývání“ započalo na Šumavě v 70. letech 19. století v oblasti kolem Železné Rudy, a to zejména díky otevření železniční trati z Plzně přes Klatovy do Železné Rudy v roce 1877. Díky železnici se tak podařilo zpřístupnit turisticky atraktivní místa na německé i české straně šumavského pohoří. Výletnický charakter této trasy výstižně ilustrují dobové grafiky, na nichž je převážně prezentována jako panoramatická.¹³ Mezi první turistické cíle na české straně šlo především o Černé a Čertovo jezero, na německé straně o nejvyšší vrchol Šumavy – Velký Javor.¹⁴ Nutno ale podotknout, že střední a jižní Šumava zůstávala poměrně nedostupná ještě do desátých let 20. století. Nová dopravní dosažitelnost Šumavy a počátek jejího objevování turisty dokládá mimo jiné produkce turistických průvodců ze 70. a 80. let 19. století, které se v tomto období zaměřují právě na severní část Šumavy – tj. oblast Železnorudska. Turistickou atraktivitu oblasti způsobenou otevřením železnice dokládá i úvodní slovo z turistického průvodce s názvem *„Führer durch den Böhmerwald“* od Karla Paschera z roku 1878:

„Uvedením železniční tratě Plzeň-Železná Ruda do provozu byla Šumava (...) natolik přiblížen(a) obyvatelům měst znaveným už uhelným prachem a žádostivým volného putování, že cesta sem už nezabere o nic více času, než činí pouhá nedělní vycházka z prašných ulic města do jeho sluncem zalitého okolí.“¹⁵

Nutno ale upozornit, že se v počátcích jednalo převážně o turistiku letní, na což ostatně upozorňují dobové turistické průvodce, v nichž najdeme četné rady ohledně vhodného načasování turistických aktivit: *„Doba k cestování po Šumavě příhodná jest asi od polovice června do konce září, často až do polovice října. Nejstálejší počasí bývá v červenci, v tu dobu jsou též delší dni, proto lze v měsíci tomto času cestě věnovaného co nejvíce využítkovati.“¹⁶*

¹⁰ PELC, M. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*, s. 68.

¹¹ BENEŠOVÁ, D. *Šumava: příroda, historie, život*, s. 727.

¹² KLOSTERMANN, K. *Črty ze Šumavy*, s. 44–49.

¹³ FAKTOROVÁ, V. a HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 152.

¹⁴ BENEŠOVÁ, D. *Šumava: příroda, historie, život*, s. 727.

¹⁵ PASCHER, K. *Führer durch den Böhmerwald*. Dostupné z: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=pasch>, [citováno 2023-01-11].

¹⁶ BOROVSÝ, F.A., KREJČÍ, J. *Řivnáčův Průvodce po Šumavě: zevrubný popis celé Šumavy, její svahů, blízkých důležitých měst a krajin a pohoří Novohradského*, s. 36.

2.1 Toponymum Šumava a prostorové vymezení pohoří

Pro účely této práce považuji za důležité se na chvíli pozastavit u samotného zeměpisného označení šumavského pohoří, neboť toponymum Šumava totiž historicky nemá zcela jednoznačný výklad ani tradici. Do roku 1679, kdy Bohuslav Balbín poprvé přichází s označením Šumava, se toto označení vůbec neužívalo. Ve středověku bylo šumavské pohoří označováno pojmem odvozeným z keltštiny – Gabreta, případně Silva Gabreta (les Gabreta) či pouze Les či Hvozď. Shoda v historii nepanovala ani co se týče geografického vymezení Šumavy. Jak píše ve své studii M. Hořejší: „Ačkoli je Šumava definována jako pohraniční pohoří, je zpravidla vnímána jako oblast nacházející se na české straně hranice. Na jižních svazích se tak již nenachází Šumava, ale např. Bavorský les.“¹⁷ Nejistota panuje dle Hořejšího i v tom, zda Šumava zahrnuje i území Bavorska a Rakouska, nebo zda k ní patří větší města ve vnitrozemí, případně kam zařadit Bavorský les, Blanský les, Novohradské hory a Sušici. Paradox se navíc stupňuje, pokud začneme uvažovat nad názvoslovím německým, kde se označení Böhmerwald (případně v minulosti i Nordwald) významově kryje s českou Šumavou, nikoli už však s toponymem Český les, které na lexikální úrovni odpovídá německému Böhmerwald. Hořejší se domnívá, že zmatení v názvu má svou tradici v literatuře 19. století, kde velikost a kvalita Šumavy vyplývala z různých záměrů příslušných textů. Široké vymezení Šumavy tak lze přičítat snahám autorů dokázat sounáležitost šumavského prostoru s nezpochybnitelně českým územím.¹⁸ Dle mého názoru má však „ono zmatení názvu“ mnohem delší tradici, např. jezuitský historik Bohuslav Balbín ve svých *Krásách a bohatstvích českých zemí* uvádí: „Šumava (Gabreta), která se táhne z Chebska přes Plzeňský a Prácheňský kraj až ke královskému městu Sušici a odděluje Čechy od Vogtlandu, bavorské Falce a samotných Bavor,“¹⁹ čímž prodlužuje šumavské pohoří o prostor Českého lesa. Pravděpodobně tak činí, aby mohl o Šumavě hovořit jako o vstupní bráně do téměř mytického prostoru, tj. do Hercynského lesa, jenž se nikdy Římanům nepodařil obsadit. V rámci této práce budu pracovat s dobovým vymezením šumavského prostoru, ačkoli není v daných textech jednotné a liší se od dnešního geografického umístění Šumavy. Domnívám se, že tendence „zvětšit“ Šumavu (např. o oblast Českého lesa) do jisté míry vypovídá o nacionalistických tendencích autorů, kteří píšou o šumavském pohoří ve svých dílech.

2.2 Karel Klostermann – objevitel Šumavy a zkázonosná vichřice

Jedním z důležitých faktorů, jenž přispěl k rozvoji turismu na Šumavě, byla vichřice, která se Šumavou přehnala v roce 1870. Vichřici totiž vzápětí následovala „kůrovcová kalamita“, již se chopila soudobá publicistika. Pohoří se tak stalo dějištěm „apokalyptické zkázy“ proslulého šumavského lesa a ponurá estetika poničeného lesního porostu byla v dobových periodikách vykreslena jako jedinečná turistická atrakce. Paradoxem je, že podobné vichřice, které záhy následovalo rozšíření kůrovce, se na Šumavě periodicky opakovaly, naposledy ve 30. letech 19. století. V té době však kalamita nevyvolala téměř žádnou pozornost. Ačkoli o ní ve svém průvodci referoval např. Leopold Zeithammer,²⁰ nedostala se do širšího povědomí. Tato absence stop po předchozí vichřici, polomu i kůrovci v české kolektivní paměti dokládá

¹⁷ HOŘEJŠÍ, M. *Co je to Šumava? Problémy jejího vymezení a recepce*, s. 147. In: *Toponyma: kulturní dědictví a paměť míst*.

¹⁸ HOŘEJŠÍ, M. *Co je to Šumava? Problémy jejího vymezení a recepce*, s. 145–156. In: *Toponyma: kulturní dědictví a paměť míst*.

¹⁹ BALBÍN, B., *Krásy a bohatství české země: Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého*, s. 51.

²⁰ ZEITHAMMER, L., *Šumava, kraj a lid: přírodní, místopisné, kulturní národnostní a národohospodářské poměry na Šumavě*, s. 76.

nezájem o prostor Šumavy v první polovině 19. století.²¹ Vichřice v roce 1870 tak představuje důležitý mezník v objevování a rozvíjení oblasti. Od té doby začala být navíc návštěva Šumavy vnímána i jako příležitost pro demonstrování „národní profilace“,²² jelikož se pohoří stalo objektem intenzivního politického zápasu o to, zda oblast náleží dle historické tradice k českým zemím, či podle převažujícího německého osídlení spíše Němcům.

O etablování Šumavy jakožto turistické destinace se v návaznosti na proběhlou vichřici i probíhající národnostní střet zasloužila i celá řada umělců (např. Krásnohorská, Heyduk, Smetana...) v čele s Karlem Klostermannem, který šumavskému prostoru věnoval pozornost ve svých 16 vydaných knižních titulech.²³ Klostermann byl často označován za „objevitele Šumavy“,²⁴ a to primárně proto, že své *Črty* lokalizoval výhradně do oblasti zčásti neprobádané západní Šumavy (např. Modré Slatě, Povydrí apod.), čímž vytvořil nový repertoár turisticky atraktivních lokalit. Vymezoval se tak vůči „pohodlnému“ turismu v oblasti Železné rudy, kam vedla železnice a patřila k německé straně pohoří. Modernizaci oblasti Klostermann odmítal, v *Črtách ze Šumavy* např. píše: „Kdo viděl Železnou Rudu před dvaceti léty, užasne asi nad pokrokem; kdo tady celou tu dobu žil v klínu přírody, ten se asi nezbavil pocitu hlubokého žalu,“ a dále také: „Nějak se nám nový život nerýmuje s tím, co tady bývalo dřív. Říkáme si: je tady hezky, ale už to není naše Šumava.“²⁵ V souladu s těmito slovy autor ve svých textech vzhlížel k nedotknuté přírodě, neprostupnému „pralesu“ a bažinatým slatím. Klostermannovi se tak podařilo přírodní lokality a scenérie, jež doposud budily spíše nezájem či dokonce odpor, čtenářům představit pohledem ryze romantickým, jenž vidí krásu v rozpadu a zániku. Klostermannovi se tak podařilo ve svých textech ukázat čtenářům novou identitu místa.²⁶ Roli Karla Klostermanna v popularizaci pohoří lze označit za poměrně zásadní, a to především proto, že adresáti jeho textů pocházeli převážně z širokých městských vrstev, pro něž začala turistika představovat vyhledávanou volnočasovou aktivitu. Šumava se tak pro měšťany stala nejen cílem kratších výletu, ale i místem tzv. letních bytů.²⁷ Klostermann sice ve skutečnosti Šumavu pro literaturu neobjevil, o to se zasadili už ve 40. letech 19. století němečtí spisovatelé jako Josef Rank nebo Adalbert Stifter, podařilo se mu však zasadit dosud neznámou a přehlíženou Šumavu do české historické kolektivní paměti. Přestože se autor sám neangažoval v národních střetech Čechů a Němců a charakteristický byl především svou národní nevyhraněností, stal se ještě za svého života „apoštolem smíření“ mezi oběma národy.²⁸ Národní příslušnost Karla Klostermanna se stala navíc později objektem zájmu jeho českých životopisců jako byl např. Max Regal, kteří se ho snažili označit za českého vlastence, aby ho tak mohli jeho dílo zahrnout do kánonu národní literatury. O Klostermannovu popularitu se v kruzích českého národního hnutí a mezi turisty postaral jeho výhradní vydavatel J. R. Vilímek, který v rámci svých marketingových strategií Klostermanna prezentoval jako výsadního beletristu šumavského pohoří. Navíc Klostermannovy texty přirovnával k populární dobrodružné četbě – jako byly romány z pera Karla Maye nebo Julea Verna, které

---

²¹ FAKTOROVÁ, V. a HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 24.

²² Tamtéž.

²³ FAKTOROVÁ, V. a HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 62.

²⁴ Napsal o něm jeho nakladatel Vilímek (viz. Faktorová a Hořejší, s. 27), jenž značně přispěl ke Klostermannovu literárnímu úspěchu.

²⁵ KLOSTERMANN, K. *Črty ze Šumavy*, s. 12.

²⁶ FAKTOROVÁ, V. a HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 25.

²⁷ FAKTOROVÁ, V. a HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 46.

²⁸ „Apoštolem smíření“ nazval Klostermanna poprvé v autorově životopise Adolf Heyduk v roce 1914, viz FAKTOROVÁ, V. a HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 175.

nakladatelství rovněž vydávalo.²⁹ Přestože se Klostermannova díla stala oblíbenou četbou českých vlastenců, spisovatel sám reprezentoval spíše myšlenky lokálního zemského patriotismu, jenž ve sledovaném období představoval spíše konzervativnější a proti-moderní směr v rámci národnostní problematiky v monarchii.

2.3 Organizovaná turistika na Šumavě

„Jako téměř každý český spolek, tak i odbory a spolky turistické mají velký význam národní, zvláště odbory na rozhraní národnostním, v krajinách smíšených a ve Vídni.“³⁰

O objevení Šumavy jakožto turistické destinace se kromě železnice a umělců zasloužily i turistické, sportovní a národně obranné spolky, a to na německé i české straně pohoří – mezi něž patřil Sokol, Národní jednota Pošumavská nebo Klub českých turistů. Zejména ve druhé polovině 19. století představovaly spolky významnou platformu k prosazování zájmů jednotlivých skupin obyvatelstva, ale zároveň bylo možné jejich prostřednictvím rozšiřovat vědomosti, myšlenky a názory. Za základní legislativní normu, která umožnila v monarchii rozmach spolků ve druhé polovině 19. století, lze označit zákon o právu spolkovém z roku 1867, v němž byla obsažena důležitá změna oproti předchozí praxi. Zatímco v zákoně z roku 1852 byl za legální považován jen spolek, jehož činnost byla příslušným orgánem povolena, v roce 1867 zákon považoval za právoplatný každý spolek, který nebyl v dané lhůtě příslušným orgánem zakázán. Navíc mohly spolky legálně vlastnit majetek, z něž odváděly daň, čímž spolky nabývaly volebního práva. Tato skutečnost především v menších lokalitách dodávala majetným spolkům politický význam (ač byly třeba apriori apolitické).³¹ Zatímco v první polovině 19. století vznikaly především spolky s působností koncertovanou na zemská centra a hlavní město, ve druhé polovině se praxe významně proměnila. Začaly vznikat spolky i ve venkovských městech a v pohraničí, nebo spolky s celozemskou působností.³² Dokladem této skutečnosti může být vznik obou organizací, které stojí v centru zájmu této práce, a sice Národní Jednoty pošumavské a Klubu českých turistů se svými početnými odbory, jež byly původně situovány pouze do Čech a v roce 1894 začaly pronikat i na Moravu.

Šumavu od ostatních českých pohoří odlišuje existence spolků „národně obranného“ charakteru (obdobnou organizaci – Národní jednotu Severočeskou lze najít pouze v Krkonoších). Prvním národně obranným šumavským spolkem byl německý *Deutscher Böhmerwaldbund (DBB)*, založený v dubnu 1884 „na podporu germanismu na Šumavě.“ Pod záštitou tohoto spolku měl být zahájen rozsáhlý program, jehož účelem bylo ekonomicky i kulturně povznést zaostalé oblasti pošumavských oblastí. V základních rysech se jednalo o podněcování výstavby dalších tras železnice, zřizování knihoven a čítáren, nebo dokonce metodickou pomoc místním zemědělcům.³³ Šíře aktivit, jež si DBB kladl za cíl vykonávat, byla dost rozsáhlá, proto se spolek nedokázal v oblasti turismu vyrovnat produktivitě výlučně turistických organizací

²⁹ FAKTOROVÁ, V. a HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 18–19.

³⁰ MAREK, J. *Turistika v Čechách a na Moravě*. Národní listy. Praha: Julius Grégr, 4.6.1911, 51(153, ranní vydání), s. 18.

³¹ LENDEROVÁ, M. *Z dějin každodennosti*, s. 344–345.

³² LENDEROVÁ, M. *Z dějin každodennosti*, s. 346.

³³ NIKRMAJER, L. (bez data), *Encyklopedie Českých Budějovic*, Online. Dostupné z: <https://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/deutscher-bohmerwaldbund>, [citováno 2023-11-16].

v jiných pohořích. Absence takové ryze turistické organizace měla například za následek řídkou síť turistického značení i ubytovacích zařízení, nebo poměrně pomalé objevování jižní a střední části pohoří. Založení německého spolku záhy podnítilo českou reakci a koncem srpna 1884 byla v Praze založena *Národní jednota pošumavská (NJP)*, jejíž hlavní agendou bylo „posílení kulturního a politického vlivu českého etnika v jazykově smíšených oblastech Pošumaví.“³⁴ Příspět k úspěchu národního hnutí se snažila pomocí zakládání a podpory českých škol v okrese České Budějovice (např. ve městech Dobrá Voda, České Vrbné) a podobně jako DBB vybuďovala i síť čítáren a knihoven. Do první světové války se spolku podařilo vytvořit členskou základnu čítající přes tisíc členů.³⁵ Český i německý spolek tedy vznikly primárně jako spolky „národnostně obranné“ a turistická agenda pro ně nebyla jedinou náplní práce. Tato skutečnost odlišuje oblast Šumavy od ostatních turisticky atraktivních pohoří, kde byly spolky zakládány většinou primárně jako horské – tj. turistické a „národnostně obranná“ agenda do těchto spolků vstupovala sekundárně. Není však možné generalizovat ve všech případech. Například Klub českých turistů (KČT), který se ke konci 90. let vyprofiloval v ústřední českou turistickou organizaci,³⁶ byl založen v roce 1888 z podnětu dvou národnostně obranných spolků – Národní jednoty severočeské a Národní jednoty pošumavské, reprezentovanou osobností Viléma Kurze.³⁷ Agenda nově založeného spolku se měla zasadit o organizaci turistických aktivit, a to zejména do krajin, v nichž byla ohrožena česká národnost. Navíc měl KČT reprezentovat národ i za hranicemi, zejména utužovat vztahy se slovanskými zeměmi.³⁸ Prvním předsedou spolku se stal Vojtěch Náprstek, jehož osobnost v sobě snoubila nejen turistický, ale i vlastenecký charakter spolku. Kromě pořádání výletů a přednášek, které měly povzbudit zájem o cestování a vlastenectví, se spolek snažil vyjednávat pro své členy různé výhody, např. slevy v hostincích a penzionech v oblíbených turistických lokalitách.³⁹ Sepjetí KČT se šumavským turismem dokládá například i osobnost Viléma Kurze, jenž coby předseda Národní jednoty pošumavské inicioval vznik Klubu českých turistů. Kurz byl dále také ustavujícím shromážděním KČT zvolen do výboru spolku a navíc 6 let redigoval *Časopis turistů*, spolkový časopis KČT. Mimo jiné se Kurz podílel na organizaci výstavby studentských nocleháren a sám napsal několik turistických publikací. V roce 1894 byl Kurz zvolen poslancem Říšské rady. Význam osobnosti Viléma Kurze navíc dokresluje skutečnost, že po něm byla pojmenována rozhledna na Čerchově, jenž byla vnímána jako jedna z hlavních nacionalistických turistických staveb Šumavy.

KČT vnikl z iniciativy NJP, která pro svou širokou škálu aktivit nedokázala turismus v regionu plně rozvíjet, stejně jako Sokol, jehož součástí zprvu byli i turistické aktivity. V Pošumaví tak začaly postupně vznikat místní pobočky KČT, z nichž nejvýznamnější byly z Domažlic, Českých Budějovic a Sušice. Od 90. let 19. století tak postupně KČT přebral od NJP část turistické agendy (např. budování turistického značení) a NJP se mohla více soustředit na rozvoj školství a ekonomické pozvednutí regionu. Obě organizace se však nadále věnovaly edukační agendě, např. v podobě nacionalisticky orientovaných přednášek a výletů. Spolky navíc

³⁴ NIKRMAJER, L. (bez data), *Encyklopedie Českých Budějovic*, Online. Dostupné z: <https://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/deutscher-bohmerwaldbund>, [citováno 2023-11-16].

³⁵ NIKRMAJER, L. (bez data), *Encyklopedie Českých Budějovic*, Online. Dostupné z: <https://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/deutscher-bohmerwaldbund>, [citováno 2023-11-16].

³⁶ KČT přijal v roce 1894 nové stanoviny, v nichž rozšířil svou působnost z Čech i na Moravu a Slezsko (původní stanoviny počítaly pouze se zakládáním nových odborů KČT v Čechách).

³⁷ PELC, M. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*, s. 216–224.

³⁸ BRYNDA, E. *Padesát let Klubu československých turistů*, s. 32.

³⁹ BRYNDA, E. *Padesát let Klubu československých turistů*, s. 32.

společně vydávaly turistické publikace situované do celého Pošumaví, které byly následně dostupné v regionálních čítárnách a knihovnách, které zakládala NJP. Obě organizace byly ve zkoumaném období úzce propojeny s národním hnutím. Jak ale konkrétně vypadaly nacionalisticky motivované turistické aktivity šumavských spolků? A do jaké míry šumavský turismus nacionalistické tendence formovaly? Na tyto otázky se pokusím nalézt odpověď v následujících kapitolách.

3 Šumava jako místo historické paměti

„Národní ponížení obracelo zrak turisty do slavné minulosti a přinášelo tak tužbu poznati místa, význačná pro historii.“⁴⁰

Turistika jako volnočasový fenomén devatenáctého století, který se do jisté míry snaží vymanit z každodenního života v moderní civilizaci, v sobě od počátku obsahuje diskurz zaměřený na minulost a tradici. Historismus se do turistiky dostává skrze její sepjetí s národním hnutím. Nacionalistické cestování totiž může svou edukativní povahou přispět ke konstruování sdíleného obrazu národních dějin, čímž pomáhá utvářet identitu a legitimitu národa jakožto osudového společenství.

Historický diskurz byl v turismu v českých zemích obsažen již od úplných začátků, např. v rámci vlny národního uvědomění v pol. 19. století a s ní souvisejícími národními poutěmi na Říp a Blaník představující symboly národní historie. S postupným rozrůstáním turismu se však začala díky úsilí vlastenců zvětšovat i paleta potenciálních turistických cílů, které lze asociovat s událostmi českých dějin, jako jsou historické památky, pomníky či bývalá bojiště. Taková místa nazýváme místy historické paměti, protože nám umožňují uchopit minulost skrze materiální stopy v přítomnosti a promítat tak národní historii do přirozeného světa kolem nás.⁴¹ Místa historické paměti navíc vytváří referenci mezi vzdálenou historickou událostí a realitou, což nabývá na užitečnosti zejména v období druhé poloviny 19. století, kdy se kolektivní identita národa teprve formuje.⁴² Turismus pak pomáhá rozvíjet konotace mezi národní historií, nacionalismem a místy historické paměti. Činí tak například prostřednictvím turistické literatury v národních jazycích, přednášek a organizováním výletů na místa slavných dějinných momentů nebo upřednostňováním edukačního charakteru cestování nad sportovním. Turistika tak zprostředkuje cestovatelům (vlastencům) příležitost k aktivnímu „vzpomínání“, což je pro budování identity moderního národa velmi důležité. Podle J. Assmanna je to proto, že „Figury vzpomínání jsou zároveň vzory, příklady a jakési poučky. Přichází v nich ke slovu všeobecný postoj skupiny; nereprodukuje pouze minulost, nýbrž definuje její esenci, její vlastnosti a slabiny.“⁴³ Místa historické paměti i proces aktivního vzpomínání jsou jedním z přirozených projevů kolektivní paměti. Podle M. Halbwachse, jenž koncept kolektivní paměti poprvé použil ve svém článku v roce 1939, se kolektivní paměť od historie z několika důvodů; předně proto, že představuje souvislý proud myšlení a z minulosti uchovává jen to, co je schopné žít ve vědomí skupiny, která ji udržuje.⁴⁴ V případě formování kolektivní paměti ve druhé polovině 19. století pak hraje roli zejména skutečnost, že má tendenci zdůrazňovat vlastní odlišnost a snaží se historická fakta nivelizovat a reorganizovat tak, aby odpovídala homogenní kolektivní interpretaci.⁴⁵ J. Assman charakterizuje kolektivní paměť mimo jiné i skrze její „rekonstruktivitu“, tj. schopnost uchovat z uplynulé doby pouze to, co může společnost v dané epoše využít svým soudobým referenčním rámcem, a nikoliv minulost jako takovou.⁴⁶ V tomto textu budu pracovat pouze s dílčími komponenty tohoto fenoménu,

⁴⁰ BRYNDA, E. *Padesát let Klubu československých turistů*, s. 24.

⁴¹ ČINÁTL, K. *Palackého Dějiny a historická paměť národa*. Dějiny-teorie-kritika, 08.2009, 6(1), s. 10.

⁴² Vycházím z definice Pierra Nora, který místem paměti rozumí: „... jakoukoli signifikantní jednotku, materiální nebo dokonce i ideální povahy, ze které vůle nebo práce doby udělala symbolický element memoriálního dědictví jakékoli komunity.“ (cit podle MASLOWSKI, N. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*, s.143.)

⁴³ ASSMANN, J. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, s. 40.

⁴⁴ HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*, s. 125.

⁴⁵ MASLOWSKI, N. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*, s. 15–30.

⁴⁶ ASSMANN, J. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, s. 40.

jako jsou symbolická místa historické paměti, obrazy minulosti či symbolika historických postav, které se nejvíce projeví v rámci nacionalistického narativu o šumavském pohoří.

Šumavská turistika byla výše nastíněnými tendencemi zásadně ovlivněna, mimo jiné i proto, že tato oblast byla objevena jako turistický cíl právě v 19. století. Navíc, pokud jde o terénní útvary, bývá kolektivní paměť dle E. Maura často spojována právě s horami, a to jak s jednotlivými vrchy, tak i s celými pohořími, zejména těmi, jež vytváří zemskou hranici. Význam hor byl navíc podpořen skutečností, že za romantismu se stala horská krajina estetickým ideálem.⁴⁷ Turismus v oblasti Šumavy byl ve druhé polovině 19. století popularizován skrze několik argumentů. Za prvé se cestování na Šumavu prezentovalo jako „vlastenecká“ povinnost, což výstižně ilustruje výňatek z vlastivědné publikace A. Hubky „(...) *jest povinností každého našince, aby poznal skvost naší vlasti Šumavu, aby se snažil vystihnouti i její pro nás důležitost. Nejen příroda, ale i lid je tam zvláštní.*“⁴⁸ Za druhé se rozšířil narativ popularizovaný nejen tiskem, ale i prostřednictvím děl oblíbeného spisovatele K. Klostermanna. Vichřice a kůrovcová kalamita na počátku 70. let byla prezentována jako katastrofa, jež nenávratně zničila „odvěké“ kvality Šumavy. Pohoří se tak stalo místem zkázy, jež je nutné vidět teď hned, než definitivně zanikne. Emotivně zabarvený apel na emoce čtenářů-turistů lze ilustrovat výňatkem z Klostermannových *Črt ze Šumavy*, kde spisovatel pateticky píše, že Šumava „*působí jako melancholická píseň, která nezadržitelně proniká do srdce. (...) rozprostírají se před námi lesy a slatě a vyprávějí nám epopej, která nemá obdoby, epopej o obrím rodu, který nechala příroda vyrůst a pak ho nemilosrdně zničila.*“⁴⁹

V rámci kultury národního hnutí hraje Šumava významnou roli mimo jiné i kvůli řece Vltavě, jež v pohoří pramení. Vltava se totiž díky stejnojmenné symfonické básni Bedřicha Smetany, jež vyšla v cyklu *Má Vlast*, stala českým národním symbolem, což připoutalo k českému prostoru i šumavské pohoří. V prvním díle naučné trilogie Ottova nakladatelství *Čechy* z 80. let 19. století, který je věnován právě Šumavě, se tak dozvíme, že Vltava je „*nejsličnější dcerou*“ své „*královské matky Šumavy.*“⁵⁰ V publikaci je navíc rozvinut obraz dnes možná nezvyklé poslušnosti; Šumava – Vltava – Praha, kde Šumava platí za historicky významný prostor, jenž je tvořen „*kamenným pyramidami na hřbetě šumavského obra*“ a Vltava představuje spojnicí mezi zemskou hranicí a srdcem Čech – pražskou metropolí.⁵¹ Šumava je v publikaci prezentována jako nezpochybnitelná hranice mezi německým a českým národem, šumavští Češi a Němci se liší od sebe nejen jazykem a zvyky, ale dokonce i fyziognomií. Navíc mají národy i odlišnou historii. Všechny tyto aspekty jsou pak v publikaci *Čechy* využity ke striktnímu dělení obyvatel Šumavy dle národnostního, ale v dané době dokonce spíše jen jazykového klíče, jenž má sloužit k posílení národního cítění pomocí kategorií „my“ a „oni“.

Nacionalistické smýšlení navíc silně formovalo i agendu místních spolků a klubů jako byla NJP, KČT nebo Sokol. Dokladem mohou být nejen kontakty KČT s reprezentanty českého národního hnutí (Vojtěch Náprstek, Eliška Krásnohorská), ale také snahy NJP podporovat češtinu skrze zakládání nových čítáren a knihoven, vlastní ediční činnost nebo inscenováním divadelních her v češtině. Kromě NJP se o popularitu Šumavy zasloužily i v tisku často skloňované návštěvy známých českých a nacionalisticky orientovaných hudebníků, literátů,

⁴⁷ MASLOWSKI, N. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*, s.149.

⁴⁸ HUBKA, A. *Naše menšiny a smíšené kraje na českém jihu*, s. 62.

⁴⁹ KLOSTERMANN, K. *Črty ze Šumavy*, s. 123.

⁵⁰ ŠUBERT, F., LIEBSCHER K. *Čechy, Díl první: Šumava*, s. 261.

⁵¹ ŠUBERT, F., LIEBSCHER K. *Čechy, Díl první: Šumava*, s. 12.

básníků a umělců, jako byli Jan Neruda, Eliška Krásnohorská, Adolf Heyduk, Julius Mařák nebo Bedřich Smetana, kteří ze Šumavy čerpali podněty pro svá umělecká díla.⁵² Svým sepsáním s národním hnutím přispěli tito umělci významným způsobem k dotváření obrazu Šumavy jakožto národního teritoria i ve svých dílech. Zdůrazňovány nebyly jen její přírodní krásy, ale byl kladen důraz i na vykreslení Šumavy jakožto národnostní hranice mezi Čechy a Němci. Jako příklad lze uvést básnickou sbírku *Ze Šumavy* od Elišky Krásnohorské, jejíž jméno později dokonce nesl jeden ze šumavských penzionů. Krásnohorská v celé sbírce vykreslovala Šumavu nejen na základě jejích estetických kvalit, ale i jako obranný val, jež české země chrání před nebezpečím z německé strany. Navazovala tak na způsob prezentace Šumavy přejatý z několika děl středověké a novověké historiografie, který se snažili vlastenci v rámci svých pronárodních aktivit rozvíjet. V básni *Hrad Ryzmberský* Krásnohorská píše:

*Hle! Jakby před zápasem stály,
tak hrozí černé hory z dáli, a naše hrozí do Němec –
Hej pozor! Dávný host
Má volnou cestu dost;
Je hotov k seči –
Jsme v nebezpečí.⁵³*

3.1 Šumava jako historická hranice

„Mají tvar překrásného amfiteátru a jako byly v takové stavbě okrajové zdi, stupně a vyšší sedadla, tak i kolem Čech strmí se do výše hory, jež je obklopují jakousi věčnou ochrannou hradbou. V těchto horách měli dávní obyvatelé Čech své výborné útočiště,“⁵⁴ napsal o českých pohraničních horách jezuitský historik Bohuslav Balbín v roce 1679. Definování prostoru Čech pomocí věnce vysokých hor má však v historiografii mnohem delší tradici, poprvé ho použil ve 12. století kronikář Kosmas. Od Kosmy pak tato definice českého území přechází do historických prací dalších autorů, jako byla druhá redakce *Kroniky takřčeného Dalimila* ze 14. století nebo komplexní zpracování českých dějin z pera italského humanisty Enea Silvia Piccolominiho, od něhož navíc pochází i ztotožnění Šumavy s takřka bájným prostorem Hercynského lesa. Piccolominiho dílem se pak inspiruje kromě barokního dějepisce Bohuslav Balbína např. i pobělohorský emigrant Pavel Stránský.⁵⁵ V 19. století na tradiční vymezení Čech pomocí pásu pohoří navázalo i národní hnutí 19. století. Pomyslný řetězec začínající u středověkého Kosmy završuje v *Dějinách národa českého* František Palacký, podle něhož jsou „Čechy přírodou samou ohrazeny a věncem hor, co hradbami přirozenými obtočeny.“⁵⁶ Pohraniční pohoří Šumava coby charakteristický znak vymezující české území se tak v 19. století stává objektem zájmu národního hnutí. Narativ o Šumavě jakožto hranici mezi národy nejenže vymezuje zemskou a jazykovou hranici, ale v symbolické rovině jsou hory zejména na severu a západě území vnímány jako obranný a neprostupný val, jenž chrání Čechy

⁵² MAUR, E., *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 49.

⁵³ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ze Šumavy: básně Elišky Krásnohorské*, s. 8.

⁵⁴ BALBÍN, B. *Krásy a bohatství české země: Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého*, s. 50.

⁵⁵ MAUR, E., *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 21–24.

⁵⁶ PALACKÝ, F. *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*, s. 3.

před vpádem „odvěkých nepřátel“ – Němců. „Německý nepřítel“ byl definován poměrně vágně. Zda se konkrétně jedná o Němce, Rakušany či německy mluvící obyvatele českých zemí nebylo v rámci nacionalistického narativu podstatné. Charakteristickým znakem byla primárně jazyková odlišnost, jež s sebou přináší potenciální hrozbu germanizace, které je nutné se aktivně bránit. Narativ o historickém nepřátelství mezi Čechy a Němci má sjednocující a mobilizační potenciál, a proto si reprezentanti národního hnutí kladli za cíl ho dále podporovat a ve jménu české národní identity rozvíjet. A to i přesto, že v 19. století z Bavorska žádné nebezpečí nehrozilo a za prusko-rakouské války v roce 1866 bylo Bavorsko dokonce spojencem Rakouska. Důvodů, proč byl narativ o německém nepřátelství úspěšný, bylo hned několik. E. Maur se domnívá, že jednak v kolektivním povědomí převládalo přesvědčení, že v minulosti Čechy nečelily jinému ohrožení hranic, než ze strany německé (kromě krátké epizody středověkých česko-polských sporů). Návrat k slavným vítězstvím nad Němci navíc znamenal na šumavské hranici jistou formu kompenzace neúspěchů českého národa vzniklých nejen za revoluce 1848, ale zejména pak po obnovení konstitučního života v roce 1860.⁵⁷

Řečeno slovy Jana Assmana: „*kolektivní paměť potřebuje místa a má tendenci přejít do prostoru*“,⁵⁸ proto bylo třeba i v rámci šumavského pohoří lokalizovat místa, jež lze s historickou pamětí národa asociovat. Tento proces nazýváme „historizace krajiny.“⁵⁹ Protože byla Šumava ve středověku kvůli hustému lesnímu špatně přístupná, nemohla být dějištěm žádných větších vojenských střetů. Krajinou paměti se tedy stala níže geograficky situovaná a přístupnější oblast Českého lesa, konkrétně oblast Domažlicka (v dobovém pojetí však byla považována za součást šumavského prostoru – viz podkapitola *Toponymum Šumava*). Symbolický význam Domažlic jakožto místa, kde se po staletí odehrává boj s odvěkým nepřítelem, dokreslovala nejen skutečnost, že město leželo na zemské i jazykové hranici, ale i to, že se v okolí města v minulosti skutečně odehrála dvě, pro Čechy vítězná, vojenská střetnutí. Prvním byla bitva českého knížete Břetislava I.⁶⁰ s vojskem římského císaře Jindřicha III. v roce 1040 a druhým neúspěšná křížová výprava proti husitskému vojsku v čele s Prokopem Velikým v roce 1431. Hledání heroických úspěchů v české historii tak dokonce převážilo katolickou náboženskou příslušnost, a to nejen v Domažlicích. Propojit Domažlice s ještě dávnější minulostí, a sice střetem Čecha Sáma s franckým knížetem Dagobertem u Wogatisburgu, se nakonec kvůli nedostatku pramenných důkazů nepodařilo ani Františku Palackému, jenž používal poměrně nedůvěryhodnou etymologickou argumentaci.⁶¹ Přesto se Domažlice ve druhé polovině 19. století stávají významným centrem národního hnutí, jež má vazbu na historické úspěchy českého národa. K popularizaci oblasti přispěly navíc i texty Boženy Němcové *Obrazy z okolí Domažlického*, které soustředily pozornost na tamní český lid a jejich specifické zvyky a tradice, což přispělo k budování „exotického“ koloritu Pošumaví, jež musí český vlastenec navštívit.

Dominantou Domažlicka, jednoznačně asociovanou s českým národním hnutím a také hojně užívaným symbolem Šumavy jakožto hráze ochraňující před nepřítelem, se stala rozhledna na Čerchově. Výstavbu rozhledny, již ve své básni chodský spisovatel Jindřich Šimon Baar nazýval mohylou reků, financoval KČT za přispění hraběte Stadionu. Její význam pro národní

⁵⁷ MAUR, E., *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 42.

⁵⁸ ASSMANN, J. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, s. 39.

⁵⁹ MASLOWSKI, N. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*, s. 108.

⁶⁰ Zástupci národního hnutí též nazývan český Achilles, a to na základě divadelní hry od Jana Nepomuka Štěpánka ztvárňující „slavné vítězství“ Břetislava v bitvě u Brůdku.

⁶¹ MAUR, E., *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 63–78.

hnutí byl značný, vždyť i první z nacionalisticky orientovaných domažlických listů si Čerchov zvolil do svého názvu; *Posel od Čerchova*. Dalším dokladem může být i skutečnost, že když byla v roce 1905 původní dřevěná stavba rozhledny přestavena na kamennou, vzbudilo to na německé straně značný odpor a bavorský tisk *Waldmünchener Grenzboten* dokonce vyzýval německé turisty k jejímu bojkotu. Situaci přirostřoval i fakt, že byl do základů budovy Národního divadla položen kámen z Domažlicka opatřený rudými nápisy Čerchov a Šumava-Domažlice, které měly symbolizovat českou krev prolitou při zmíněných vojenských střetnutích.⁶² K úspěšnému rozvíjení turismu na Domažlicku zároveň přispěly i nové železniční tratě: Plzeň – Domažlice (1861) a Plzeň – Železná Ruda (1877).

Místem, jež mělo být asociováno konkrétně s Břetislavovým vítězstvím nad Němci v roce 1040, se stala vesnice Brůdek s kostelíčkem sv. Václava, který měl na počest vítězství nechat vystavět kníže Břetislav. Spojitost vesnice s bitvou nebylo možné v minulosti doložit a dostupná fakta hovoří spíše proti této teorii např. proto, že vesnice i s kostelíčkem byly založeny až v 17. století. Nakonec rozhodla nezpochybnitelná autorita Františka Palackého a skutečnost, že kostelík v Brůdku byl zasvěcen českému zemskému patronovi Václavovi. A tak se z do té doby bezvýznamného vesnického kostelíčku stal nový turistický cíl s vazbou na české národní dějiny.⁶³ Povědomí o bitvě u Brůdku a svatováclavském kostelíku rozšířila nejen turistická literatura, ale i neturistická periodika jako například časopis *Květy* v roce 1886 ve své rubrice „Slavná bojiště česká“. Podle časopisu byl v Brůdku „malý, nepatrný kostelíček vystavěn coby pomník na jednom z nejpamátnejších bojišť českých.“⁶⁴ Špatný stav kostelíku zapříčinil, že pohotoví vlastenci vyhlásili v roce 1889 sbírku na jeho opravu, jež byla za přispění nacionalistického narativu hojně propagována v místním tisku. Časopis *Šumavan* např. napsal, že pokud se „nenajdou dobrodinci, kteří na opravu přispějí, bude muset kostelík coby historická památka, zůstat cestovatelům uzavřen.“⁶⁵ O rok později po rekonstrukci o „znovuobjeveném“ kostelíku se v listu *Posel od Čerchova* uvádělo, že kostelík sv. Václava: „bude pravou ozdobou nejen kraje, ale i celých Čech a skvostnou perlou a živou památkou dob historické slávy české.“⁶⁶ Paradoxní je, že od konce 60. let 19. století čeští účastníci tradiční svatováclavské poutě vypravované z vesnice Brůdek, v níž v té době žilo převážně německé obyvatelstvo, neslavili už pouze památku patrona české země, ale i upomínku českého vítězství nad Němci.⁶⁷ Na těchto příkladech lze jasně vidět, že díky činnosti národního hnutí se i z dříve nepodstatných regionálních dominant, a to ať přírodního, kulturního nebo náboženského charakteru, mohly stát symboly národní historie, k nimž se sjížděli turisté z různých koutů českých zemí. A to přesto, že příběh spojovaný s danou lokalitou byl někdy zcela fiktivní a nebylo možné ho historicky doložit. Narativ o výlučnosti místa tak často přitahoval návštěvníky i poté, co historiografie dokázala nesprávnost dané teorie. V rámci prostoru Šumavy lze uvést jako příklad nejen kostelík sv. Václava v Brůdku, ale např. i lokalizaci bájného bojiště Wogatisburgu.

K dokreslení obrazu Šumavy jako prostoru zemské hranice sloužilo navíc i zformování představy o jejích strážcích. V oblasti Domažlicka sousedícího s dnešní vrchovinou Český les byli za strážce označeni Chodové, etnikum s bohatou minulostí a specifickým druhem

⁶² MAUR, E., *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 48–56.

⁶³ MAUR, E., *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 136–141.

⁶⁴ *Květy*: časopis věnovaný poučné zábavě i záležitostem národním, 11.1886, 8(11), s. 520.

⁶⁵ *Šumavan*: týdeník pro zábavu a poučení, 11.05.1889, 22(19), s. 222.

⁶⁶ *Posel od Čerchova*, 1890, č. 34, s. 2.

⁶⁷ MAUR, E., *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 141.

folkloru. K rozvinutí národního povědomí o historické hodnotě Domažlicka, ale i chodského etnika, přispěla řada vlastenců: kromě Josefa Dobrovského a K. J. Erbena rovněž Božena Němcová. Ve svých národopisných textech *Obrazy z okolí Domažlického*, které mezi lety 1845–1846 vycházely v periodikách *Česká Včela* a *Květy*, píše Němcová mnoho o svém obdivu k tamnímu lidu, k jejich folklóru, tradicím a nářečí. Nedokázala se však vyvarovat mnoha negativních stereotypů na adresu Němců žijících na Domažlicku.

Nicméně chodské etnikum ve skutečnosti obývalo přeci jen poněkud severnější území, než je situována oblast vlastní Šumavy, proto byla role strážců zemské hranice vedoucí skrze šumavský les přirknuta nepříliš známému etniku – Královákům. Z historického hlediska se jednalo o obyvatelstvo, jež se během kolonizace v polovině 16. století usídlilo v části šumavského pohoří, nazývané Královský hvozď. Kolonisté pocházeli převážně z Bavorska a motivací k jejich přesunu na východ byly pravděpodobně mnohé výhodné právní výsady včetně možnosti mít vlastní samosprávu, jež stěhováním nabyli.⁶⁸ Na rozdíl od Chodů však Králováci nikdy nezastávali roli strážců hranice, a to především proto, že zatímco zemská hranice v Českém lese byla poměrně jasně ohraničena hvozdem, šumavská hranice nebyla dlouho vůbec ani vytyčena, protože vedla středem hlubokého lesa. V 19. století se však rozvinula mylná představa o tzv. „břetislavském“ původu Králováků, jež posunula jejich příchod na Šumavu až do 11. století a zároveň ho spojila se zmiňovaným vojenským střetem Břetislava I. v roce 1040. Králováci tak v turistických průvodcích a vlastivědných publikacích sloužili nejen k posílení obrazu Šumavy jako hradby chránící Čechy, ale i koloritu Šumavy jako takové. Často byli připodobňováni k domažlickým Chodům, přestože nikdy nezastávali roli strážců, ani se nemohli pyšnit tak osobitou kulturní a historickou tradicí. Tomáš Cimrhanzl ke Královákům přistupuje ve svém průvodci z hlediska téměř antropologického, podle něj se muži-Králováci vyznačují „ohydným nosem“, což je způsobeno šňupáním „ostrého tabáku“, ženy zase podle něj mají „ohydné vole.“ Králováci obecně jsou pak podle něj zdrženliví, což „nám zabraňuje, abychom dopodrobna poznali způsoby jejich života.“⁶⁹ Cimrhanzlovy věty o Královácích připomínají více cizokrajné cestopisy s popisy domorodců než skutečnost, že se jedná o novověké kolonizátory bavorského původu. Tato skutečnost výstižně poukazuje na dialektický charakter šumavského turismu. Na jednu stranu se zástupci národního hnutí snažili šumavské pohoří prezentovat jako ryze české (často pomocí historických argumentů), na straně druhé však byla Šumava vykreslována jako téměř magický prales, svět sám pro sebe, který má dokonce své vlastní strážce. Do kontrastu se tak dostávalo nacionalistické pojetí Šumavy, jež utvářelo obraz pohoří na základě historických obrazů, se snahami pohoří vykreslit v „exotických“ a „kuriózních“ konturách – například jako místo kůrovcové zkázy nebo mikro-region s vlastním specifickým koloritem. V praxi se tyto obrazy v turistické literatuře a periodikách navzájem prolínaly. Klíčový byl především jejich pozitivní dopad na šumavský turismus, protože oba protipóly účinně fungovaly jako turistický „magnet“.

⁶⁸ MAUR, E. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 198–203.

⁶⁹ CIMRCHANZL, T., PASCHER K. *Šumava: průvodce po Šumavě*, s. 46.

3.2 Místní zeměpisné názvy

„Etymologista může se mýlit, ale příroda a nesmrtelný národ nelže. Do mrtvého toho kostlivce (etymologiei), jemuž Němci všechny oudy překroutili, vdechneme bohda přec někdy ducha. Historie stará i středověká, i rovněž zeměpis veliké opravy potřebuje.“⁷⁰

Při konstrukci nacionalistického obrazu oblasti Šumavy byl především kladen důraz na historickou kontinuitu. Jedním ze stěžejnějších dokladů vypovídajícím o původním českém (respektive slovanském) osídlení v tehdy národnostně smíšených pohraničních oblastech se tak stala argumentace skrze české místní názvy (toponyma). Tento způsob argumentace nazývá Činátl v jedné ze svých studií jako „oživování paměti“; obnovení původního pojmenování podle něj fungovalo jako prostředek, jak si dané místo „přivlastnit“ – krajina se tak měla stát „českou krajinou“, právě díky aktu pojmenování.⁷¹ Vladimír Macura ve své knize *Znamení zrodu* vyslovuje tezi, že zvláštní dobová funkce pojmenovávacího aktu, kterým současnost nebyla pouze pojmenovávána, ale přímo vytvářena, souvisí s tzv. „lingvocentrismem“ a sakralizací českého jazyka, jímž se doba národního obrození vyznačuje. Podle Macury nesloužil český jazyk jen k pojmenování, ale jeho užívání mělo i kulturotvorný charakter, protože česká kultura se v daném období ukládala především do jazyka. Český jazyk kolem sebe postupně vytvářel českou literaturu, vědu, ale i český zeměpis.⁷² Česká zeměpisná jména měla za úkol nahradit německá. A tak byla skrze český jazyk konstruována i česká krajina. Přivlastňování krajiny se promítlo mimo jiné i do turistických průvodců ve zkoumané oblasti, Jan Krejčí v Řivnáčově průvodci po Šumavě dokládá historickou kontinuitu Šumavy jakožto české oblasti pomocí existence českých toponym, která přetrvala i v tehdy již „bavorských“ oblastech Šumavy. „Že ve velké části Šumavy, ani i v krajinách ted' Bavorsku náležejících v dávných dobách Slované bydleli, dokazují četná jména osad (Debrník, Světla a. j.), německý živel opanoval zde teprve ve století XVI. a XVII.“⁷³ Takový způsob argumentace lze označit přinejmenším za problematický, kromě českých (slovanských) zeměpisných jmen se na našem území vyskytovala německá i poněmčená toponyma, a to přibližně od počátku 13. století, což souviselo s vnější německou kolonizací. V pohraničí se tak etablovaly německé místní názvy, či byly germanizovány původní názvy starších, zřejmě slovanských toponym. Některá toponyma navíc od středověku existovala ve dvou rovnocenných variantách – české a německé. Jako příklad lze zmínit toponyma Domažlice a Taus, přičemž oba tvary byly rovnocenně používány už od 10. století.⁷⁴ Ke sjednocení místních názvů často nedošlo ani ve zkoumaných turistických průvodcích, nejčastěji byly v českých průvodcích používány názvy české, s německým ekvivalentem v závorce. Obecně však platí, že autoři zřejmě na prvním místě uváděli spíše názvy, které byly pro danou lokalitu více zažité – příkladem může být toponymum Eisenstein, jež převládá přes svůj existující český ekvivalent (Železná Ruda) v průvodcích (např. Řivnáčův, Šumava a Pošumaví od J. Kafky atd.) a mapách převážně ve formě německé.

⁷⁰ VINAŘICKÝ, K. A., SLAVÍK V. *Karla Aloisa Vinařického Korrespondence a spisy pamětní: na památku stých jeho narozenin*, s. 469.

⁷¹ ČINÁTL, K. *Palackého Dějiny a historická paměť národa*. *Dějiny-teorie-kritika*, 08.2009, 6(1), s. 15.

⁷² MACURA, V. *Znamení zrodu a české sny*, s. 59–60.

⁷³ BOROVSÝ, F.A., KREJČÍ, J. *Řivnáčův Průvodce po Šumavě: zevrubný popis celé Šumavy, její svahů, blízkých důležitých měst a krajin a pohoří Novohradského*, s. 6.

⁷⁴ LUTTERER, I., ŠRÁMEK R. *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem původu a historického vývoje*, s. 77.

Přestože u některých toponym nelze s určitostí zjistit, která jazyková varianta je původní, věnovala se ve druhé polovině 19. století tomuto druhu etymologického zkoumání zeměpisných názvů celá řada jazykovědců a historiků (např. František S. Pluskal, Vincence Prask, František Palacký či Josef Kuffner).⁷⁵ Etymologie byla jako vědecká disciplína ve sledovaném období vysoce ceněna, zároveň byla ale i pocitována potřeba po její proměně a užším sejetí se zájmy slovanskými.⁷⁶ Poněmčená toponyma označovali autoři v kontrastu se „správnými“ a „původními“ (staro)českými či slovanskými zeměpisnými názvy jako „*zpotvořeniny*“ nebo dokonce „*nestvůry*“. Důvodem, proč autoři hojně užívali tyto invectivy, byla pravděpodobně snaha vyvolat ve čtenáři strach z germanizace. Přitom v pohraničních oblastech spíše docházelo ke vzájemnému a přirozenému ovlivňování mezi češtinou a němčinou. Zajímavým příkladem z oblasti Šumavy může být ekvivalent českého toponyma Klet', který v němčině zní Schöninger. Německé toponymum bylo nejspíše překladem původního českého označení Krasletínská hora, které bylo odvozeno z názvu přílehlé obce Krasetín nebo Krasletín.⁷⁷ Tento příklad trefně ilustruje spletnost pohraniční toponomastiky, která vedla v některých případech k demagogii autorů toponomasticky zaměřených děl, jež se za každou cenu snažili obhájit původnost českého názvosloví.⁷⁸ Jejich pokusy lze označit za jeden z projevů snahy o kompenzaci neúspěšného národnostního střetu s Němci v rámci monarchie. Cílem toponomasticky zaměřených jazykovědných prací ve druhé polovině 19. století bylo totiž primárně „odgermanizovat“ češtinu a odstranit z ní „zkomolené“ formy toponym.⁷⁹ Navíc však autoři toponyma používali jako argument sloužící ke zpochybnění německého osídlení v českých zemích, což dokládá i krátký citát z časopisecky vydané studie F. Palackého *Ohlídka v staročeském místopisu, zvláště krajův již poněmčených*, kde autor píše: „...všichni nyní v Čechách bydlící Němci jsou pozdější příchozí, osadníci a hosté v zemi této.“⁸⁰ Palacký se věnoval místopisnému názvosloví i ve svých dalších pracích, z nichž asi nejrozsáhlejší je *Popis království českého* z roku 1843. Četnými důkazy, že u většiny německých názvů se jedná jen o fonetické přizpůsobení původního českého toponyma, se Palackému podařilo nejen etablovat rejstřík českých zeměpisných názvů, které byly (nejen na Šumavě) užívány často v české i německé formě zároveň, zároveň však přispěl k symbolickému přivlastnění české národní krajiny. V rovině symbolické se tak dle Činátla topografie české národní krajiny střetávala s topografií českých Němců, díky čemuž docházelo k překrývání mezi těmito krajinami a místy paměti obou národů.⁸¹

⁷⁵ Konkrétní příklady viz studie: KLEMENSOVÁ, T. *Německá toponyma a poněmčování v zajetí nacionalismu 19. století*, Naše řeč, ročník 101, č. 4, s. 218–227, 2018.

⁷⁶ MACURA, V., *Znamení zrodu a české sny*, s. 61.

⁷⁷ LUTTERER, I., ŠRÁMEK R. *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem původu a historického vývoje*, s. 127.

⁷⁸ Dokladem může být článek z roku 1893 od F.M. Pluskala *Jsou-li místní jména Berg a Burg německá?*, v němž se autor snaží dokázat, že slova Berg a Burg pochází původně z některého ze slovanských jazyků a jsou zřejmě odvozena od slova bor.

⁷⁹ Navíc byly zdánlivě ryze jazykovědné a pravopisné otázky překračující tehdy totiž jindy poměrně uzavřené hranice jazykovědy. Pravopisné a gramatické skutečnosti náhle vypovídají nejen o jazyce, ale i (často především) o něčem zcela jiném. Odráží se v nich specifický pohled na svět svědčící o politických a estetických postojích svých nositelů. (MACURA, V., *Znamení zrodu a české sny*, s. 47.)

⁸⁰ Časopis českého Museum, 1846, 20(1), s. 59.

⁸¹ ČINÁTL, K. *Palackého Dějiny a historická paměť národa*. Dějiny-teorie-kritika, 08.2009, 6(1), s. 15.

3.3 Sv. Vintíř jako symbol proměny česko-německých vztahů v šumavském pohoří

Jméno středověkého poustevníka sv. Vintíře je kromě břevnovského kláštera pevně spjato i s prostředím Šumavy, konkrétně se skálou u vsi Dobrá Voda u Hartmanic, kam se světec údajně uchýlil poustevničit. Skála nad léčivým pramenem, k níž byla v roce 1810 přistavěna kaplička, byla tradičně cílem náboženských poutí. Ačkoli první pokusy o Vintířovu kanonizaci datujeme už do středověku, zažil kult sv. Vintíře svůj vrchol až po tridentském koncilu (1545–63), který dal impuls nejen k uctívání světců, ale i k rozvoji poutnictví, jež nově nemělo směřovat do zahraničí, ale k lokálním centrům. K rozvoji odkazu sv. Vintíře došlo díky benediktinskému a jezuitskému řádu, a to na české i bavorské straně.⁸² Během období baroka byla také rozšířena do té doby poměrně stručná středověká legenda o sv. Vintířovi. Začátkem 18. století se Dobrá Voda stala poutním místem, jež bylo navíc díky příspěvkům poutníků obohaceno o kostel a kříž, jenž se z Vintířovy skály tyčil do okolí.⁸³

Zatímco v případě konstrukce Šumavy jakožto historické hranice navazovalo české národní dějepisceví druhé poloviny 19. století na dřívější pojetí, které od středověkého Kosmy přebírali humanističtí a barokní historici, v pojetí kultu sv. Vintíře lze ve zkoumaném období pozorovat markantní diskontinuitu. Sv. Vintíř narozený v Bavorsku byl přinejmenším od baroka vnímán jako jeden z neoficiálních českých zemských patronů. Při interpretaci jeho životního příběhu byl kladen důraz na jeho dobré vztahy s českými knížaty Oldřichem a Břetislavem I., diplomatické schopnosti při vyjednávání s německým císařem Konrádem a vazby na Břevnovský klášter, kde byly dle Vintířova přání uloženy jeho ostatky. Ačkoli byl ještě v roce 1801 v hagiografickém cyklu *Vypsání životů svatých Patronů českých podle historického věku* Vintíř uveden jako jeden z českých patronů, a to dokonce jedním z vlastenců z Krameriova okruhu Janem Rulíkem, nastal v jeho pojetí o půl století později zásadní obrat.⁸⁴

Zásluhu lze za to připsat primárně Františku Palackému, jenž formoval představu o sv. Vintířovi jakožto „zrádci českého národa“. Dle jeho interpretace světec napomohl německému vojsku krále Jindřicha III. v roce 1040 k útěku do Bavor skrze šumavské stezky, které dle Palackého po třicet let svého poustevničení systematicky budoval.⁸⁵ Navíc pak o rok později, tj. v roce 1041, Vintíř údajně pomohl Němcům proniknout zpátky do Čech, čímž přispěl k porážce českého knížete Břetislava. Palackého teze o Vintířově zradě byla dále běžně přejímána popularizující historickou a vlastivědnou literaturou,⁸⁶ navíc se promítla i do turistických průvodců. Prof. Tomáš Cimmerhanzl ve svém *Průvodci po Šumavě* např. píše, že kaplička sv. Vintíře „je široko daleko známa a dodnes ještě od zbožných lidí Čechů i Němců navštěvována.“⁸⁷ Dále poskytuje čtenáři stručný popis Vintířových prohřešků, v němž vykresluje Vintíře coby „vzvědače a cestovoda“, který pomohl německému vojsku dostat se zpět do Bavor skrze neprostupný „prales“ Šumavy. Na závěr apeluje Cimmerhanzl na čtenáře, aby se vyvaroval návštěvy tohoto poutního místa: „Z toho všeho dosti jasně vidíme, že by lid náš český neměl vzyvati tohoto v roušku svatosti zahaleného vyzvědače a národní cti

⁸² MAUR, E. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 115.

⁸³ MAUR, E. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 115–118.

⁸⁴ MAUR, E. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 122.

⁸⁵ „Naučením bezpochyby Vintířovým (an na Šumavě již po třicet let postevničiv znal všechny prosmyky a zakládal byl sám stezky na mnohých místech) vojsko překročilo tenkrát hranice české na jižnějším nežli vloni místě.“ (PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, s. 240.)

⁸⁶ MAUR, E. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 124.

⁸⁷ CIMRCHANZL, T., PASCHER K. *Šumava: průvodce po Šumavě*, s. 24.

i prospěchu ničitele“. Podobně referuje o Vintířově skále i F. A. Borovský v *Řivnáčově průvodci po Šumavě*. Vintířova skála je v jeho textu označována jako skála „zrádcova.“⁸⁸ Obecně lze říci, že autoři průvodců z druhé poloviny 19. století se sice nad navštěvováním Vintířovy skály pohoršují, nicméně ji většinou nedokáží ve svých textech při popisu tras či dané lokality úplně vynechat. O tom, že od poloviny 19. století upadal zájem o poutní místo spojené se jménem sv. Vintíře, vypovídá i letmá zmínka o Dobré Vodě u Hartmanic ve Vilímkově průvodci Šumavou z roku 1905, kde se o skále sv. Vintíře píše pouze to, že na vyhlídce „*spatřuje se zrezivělá socha sv. Vintíře*“.⁸⁹

Nelze však říci, že by Palackého interpretaci postavy sv. Vintíře akceptovala veškerá dobová produkce. Německá historiografie nepřijala označení sv. Vintíře za zrádce, který přivedl do Čech německé vojsko v roce 1041. Obraz Vintíře, kterak o rok dříve, v roce 1040, pomáhá německému vojsku nazpět do Bavor, jí totiž konvenoval. Argumentace německých historiků se zakládala na tvrzení, že Jindřichovo tažení do Čech proti rebelujícímu knížeti Břetislavovi bylo oprávněné, což legitimizovalo i Vintířovu pomoc německým krajanům.⁹⁰ Palackého pojetí Vintíře bylo však podrobena kritice i v českém prostředí, jedná se však o případy spíše ojedinělé. Například Jan Tenora ve svém článku, který byl publikován v časopise *Vlast – časopis pro poučení* tvrdí, že světec v roce 1040 pomohl poraženým Němcům oprávněně, a to zejména z povinnosti vůči svému národu (Tenor Vintíře označuje s určitostí za Němce), což mu „*nikdo za zlé vykládati nemůže*“.⁹¹ Svě výhrady Tenor opírá zejména o skutečnost, že Palackému pro jeho výklad chybí prameny, což sice Palacký přiznává, nicméně mu to v interpretaci událostí roku 1041 nebránilo.⁹² Z pohledu dnešního historického poznání je bezpochyby zavádějící přiřazovat národní identitu středověkému člověku, nicméně tyto snahy dobře ilustrují pokusy autorů historických i populárně-naučných textů druhé poloviny 19. století interpretovat dějiny skrze perspektivu své současnosti s primárním cílem posílit národní identitu.

Jedním z důvodů, proč došlo k reinterpetaci postavy sv. Vintíře, může být dle E. Maura skutečnost, že se nám o něm dochovala pouze torzovitá a zčásti i protikladná svědeckví, jež umožňují různý výklad. Roli samozřejmě mohlo hrát i sílící protiněmecké zaujetí, které se prosazovalo v českém národním hnutí.⁹³ Z dnešního pohledu je paradoxně Vintíř chápán jako symbol sblížení mezi českým a německým národem, a to nejen kvůli své kolonizační činnosti v podobě podpory budování nových stezek převážně v oblasti německé strany Šumavy, čímž se proslavil hlavně v Bavorsku.⁹⁴ Především však proto, že se mu podařilo z dříve neprosporného prostoru Šumavy vytvořit spojnici mezi Čechy a Němci. Náhlý zlom v intepretaci postavy sv. Vintíře, který se v 19. století odehrál v rámci české historiografie, z níž

⁸⁸ BOROVSÝ, F. A., KREJČÍ J. *Řivnáčův Průvodce po Šumavě: zevrubný popis celé Šumavy, její svahů, blízkých důležitých měst a krajin a pohoří Novohradského*, s. 35.

⁸⁹ *Vilímkův Průvodce Šumavou: Cestovní rádce po Šumavě, Českém Lese a Novohradských Horách pro turisty a cyklisty*, s. 56.

⁹⁰ MAUR, E. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 126.

⁹¹ *Vlast: časopis pro poučení a zábavu*, 07.1885, 1(10), s. 635.

⁹² „*Ačkoli písemní z věku tohoto památky, jsouce ještě vždy příliš chudé, nemluví o Vintířově takovém se přičinění, nelze však nedomyšletí se o něm, povážíme-li, kterak týž Vintíř již rok předtím Jindřichovi ku pomoci se propůjčoval.*“ (PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, s. 239.)

⁹³ MAUR, E. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 106.

⁹⁴ VALEŠ, L. *Vintíř – patron Šumavy: sborník příspěvků z mezinárodní konference k 960. výročí úmrtí sv. Vintíře*, s. 38.

poté čerpala i populárně-naučná literatura a periodika, podle mého názoru výstižně zrcadlí dobovou proměnu česko-německých vztahů, jež přetrvala ještě do následujícího století.⁹⁵

---

⁹⁵ Negativní obraz sv. Vintíře se z 19. století přenesl i do druhé poloviny 20. století. Oblast Dobré Vody byla na počátku 50. let součástí vojenského prostoru, jehož důsledkem byla v roce 1957 odstřelena světcova kaplička, což definitivně přerušilo tradici poutního místa. Navíc se sv. Vintíř v 60. letech stal jednou z hlavních záporných postav divadelní hry *Oldřich a Božena aneb krvavé spiknutí v Čechách* od Františka Hrubína, kterou uvedlo divadlo na Vinohradech. (KUBÍN, P. *Svatý Vintíř, poustevník, kolonizátor a diplomat*, s. 101). Vintířova socha z chátrajícího kostela v Dobré Vodě byla sice převezena do Kašperského muzea, nicméně byla opatřena tabulkou, která vysvětlovala, že „byl Vintíř v dějinách naší země prvním známým diverzantem“. (HORPENIAK, V. *Vintíř – patron Šumavy: sborník příspěvků z mezinárodní konference k 960. výročí úmrtí sv. Vintíře*. Zavlekov: *Pro Město Hartmanice*, s. 23) Dnešní vnímání světce výstižně odráží porevoluční obrat v česko-německých vztazích, jenž byl na konci 90. let potvrzen podepsáním *Česko-německé deklarace vzájemných vztahů a budoucím rozvoji*. Svatý Vintíř se tak stal symbolem sblížení mezi Čechy a Němci. Současnou historiografií je světec prezentován jako středověký „diplomat“. V roce 1992 došlo ke slavnostnímu vysvěcení Vintířovi kaple pod Vintířovou skálou, o tři roky později k obnovení Vintířova kostela v Dobré Vodě. Dokladem česko-bavorské spolupráce a propojení tak může být například i nový projekt Vintířovy stezky (viz <https://www.gunthersteig.com/cz/>) či mezinárodní konference k výročí úmrtí světce v roce 2006, k jejíž příležitosti vyšel citovaný sborník, který se (mimo jiné) i symbolickým významem sv. Vintíře zabývá.

4 Nacionalistické projevy v šumavské turistice

4.1 Symbolické dobývání prostoru

„Fakt, že nejvyšší hory, strážcové hranic zemských, leží v prostředí odnárodněném, vybízel k tomu, aby si turisté zakládali své útulky tam, kde je cizí šovinismus odmítal.“⁹⁶

Historik Pieter Judson se domnívá, že přítomnost turistů v česko-německém pohraničí ve zkoumaném období proměnila nacionalistickou rétoriku o národním prostoru v konkrétní akce a činnosti, a proto byli turisté často vnímáni jako nacionalističtí aktivisté, bez ohledu na to, zda sami sebe tak skutečně vnímali.⁹⁷ Za symbolické dobývání prostoru Šumavy lze tak označit nejen budování turistické infrastruktury, včetně ubytování a značení tras, ale i hromadné výlety do národně sporného území, které iniciovala NJP a místní odbory KČT. Nacionalistický charakter výletů se projevoval zejména v lokalitách, jež byly zvoleny jako turistické cíle. Chybět nemohla rozhledna na Čerchově, Česká studánka, památník Jana Sladkého Koziny, chodské Domažlice nebo „vlastenecký“ penzion u Prokopa.⁹⁸ Turistické organizace budovaly své stavby s cílem demonstrovat svou přítomnost v daném regionu, často se předháněly se svými německými protějšky o to, kdo v dané lokalitě postaví stavbu jako první. Horské stavby tak byly často vnímány jako jazykové ostrovy a jejich realizace jako dílčí úspěch v česko-německém národnostním střetu. Z hlediska Němců horské stavby představovaly „předsunutě hlídky české invaze.“⁹⁹ Z české perspektivy pak byly turistické objekty prezentovány jako nutná obrana: „*Tam, kde českého turistu nechtěli, stavěl si své chaty. Jejich nájemce se stává automaticky strážcem a s turistou i dalším průkopníkem našeho živlu v menšinovém prostředí. Třeba podotknouti, že náš turismus nevedl nikdy šovinismus, nýbrž obrana a nutnost. Pro věc celého národa vykonala turistika práci nedocenitelnou.*“¹⁰⁰ Odpor Němců k českým turistům byl motivovaný mimo jiné i strachem z toho, že jejich pobyt, ač krátký, Češi „zneužijí“ jako argument pro jazykové zrovnoprávnění češtiny. „*Češi vycházejí ze zřejmě neoprávněného předpokladu, že i náhodný pobyt několika Čechů v jednotlivých německých místech už zakládá místní vícejazyčnost a měl by být podkladem pro české úřadování na orgánech státní správy. Ze strany Němců byla očividně vůči Čechům zachována největší možná trpělivost, nikoli ovšem už obráceně,*“ napsal ve svém textu *Poměry nejen budějovické* předseda v roce 1887 německého Böhmerwaldbundu J. Taschek.¹⁰¹ Uvedený citát navíc výstižně ilustruje narativ, jenž se objevoval na straně Čechů i Němců. Obě skupiny prezentovaly příslušníky druhého národa jako ohrožení, před kterým je nutné se aktivně bránit. Napětí mezi hájením prostoru a dobýváním lze označit za jeden z dalších rozporuplných rysů pohraničního turismu ve druhé polovině 19. století. Navíc, jak se domnívá M. Pelc, „*V turistice obvyklá dobyvatelská metaforika odkazující na fyzický rozměr opanování teritoria podporovala akceschopnost*

⁹⁶ BRYNDA, E. *Padesát let Klubu československých turistů*, s. 24.

⁹⁷ JUDSON, P. *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*, s. 151.

⁹⁸ Ilustrační itinerář pětidenního „vlasteneckého“ výletu KČT na Šumava, jenž spolek podnikl v roce 1909, lze nalézt v jednom z čísel v Národních listů (viz Národní listy, 13.7.1909, 49).

⁹⁹ PELC, M. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*, s. 96.

¹⁰⁰ BRYNDA, E. *Padesát let Klubu československých turistů*, s. 24.

¹⁰¹ TASCHEK, J. *Poměry nejen budějovické*, s. 73.

(smělého podnikavého ducha), odvahy a obětavost turistických činovníků,¹⁰² což fungovalo jako mobilizační činitel např. při získávání nových členů.

Obecně lze říci, že z hlediska české strany byly nacionalisticky motivované turistické aktivity nejčastěji prezentovány jako nutná obrana před německým živlem, zatímco aktivity německy mluvících obyvatel pohraničí považovali Češi za nežádoucí vyhrocený nacionalismus, tj. v dobovém slovníku „šovinismus“. Německá strana pracovala se stejným dichotomickým hodnocením svých aktivit; vlastní aktivity vnímala jako obranné, zatímco české jako negativní rozpínání „českého živlu“. Rétoriku o hrozbě, již představuje německý živel, podporovali Češi v místních periodikách, ale i turistické literatuře, kterou vydávali. Týdeník Šumavan např. informoval v roce 1908 své čtenáře, že „*Němci na Šumavě se svolávají do zbraně!*“¹⁰³ Němci dle článku vytloukali českým spoluobčanům okna bez jakékoli příčiny nebo je vypovídali z nájmu. Vandalismus byl v nacionalisticky laděném článku prezentován jako „*Němcům vrozený*“, o jeho šíření se však dle týdeníků Šumavan zasloužil především předseda německého Böhmerwaldbundu Josef Taschek.¹⁰⁴ Metaforika opanování prostoru byla však přítomna i v tisku z produkce KČT. Nejčastěji byla používána vojenská terminologie, ale obvyklé bylo i přirovnávat potýkání českých a německých turistických organizací k šachové partii, což dokládá např. následující výňatek z článku vydaném v ČT: „*V té věci podařil se klubu ne jeden znamenitý tah na šachovnici, nade kterou stále jsme nakloněni v zápase o svoje národní bytí. A stále získává si klub nové půdy...*“¹⁰⁵ Na symbolické rovině hrála roli i samotná přítomnost turistů v pohraničí. Teritorium klub opanoval, jestliže bylo možno v dané lokalitě slyšet „*hlaholit český jazyk*“.¹⁰⁶ K přivlastnění území přispívalo i turistické značení nebo vyvěšení vlajky KČT.

4.1.1 Turistické stavby v šumavském pohoří

„Pensionát otce Prokopa na Špičáku brzy se stal vítaným útlukem českých ctitelů přírody (...).“¹⁰⁷

Mezi nejtypičtější horské stavby v rámci typologie turistických budov patřily horské chaty, které byly v tisku často přirovnávány ke strážním věžím či hraničním kamenům, což přispívalo k rozvíjení metaforiky o opanování pohraničního prostoru. Výstavba horských chat byla často reakcí na nedostačující kapacity ubytování, jež v počátcích šumavského turismu často jen neochotně poskytovali místní obyvatelé. Kromě chat turistické spolky dále budovali síť tzv. ochranných útulen, které měly sloužit k „*nouzovému přenocování nebo ochraně před nepohodou*“,¹⁰⁸ oproti tomu zmíněná turistická chata byla „*rozsáhlejší stavba s hostinskou a hotelovou živností*“. Náročná realizace horských staveb představovala v dobovém chápání mimo jiné i vítězství modernity a civilizačního pokroku, který je schopen si podrobit i přírodní živly, což opět výstižně charakterizuje dichotomický charakter etablující se moderní turistiky. Budování českých turistických podniků bylo navíc na české straně vnímáno nejen jako výstavba

¹⁰² PELC, M. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*, s. 95.

¹⁰³ Šumavan: týdeník pro zábavu a poučení, 19.09.1908, 41(38), s. 3.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Časopis turistů. Praha: Klub českých turistů, 01.09.1902, 14(9), s. 346.

¹⁰⁶ Viz. např. Časopis turistů, 01.09.1902, 14(9), s. 346.

¹⁰⁷ Národní listy, 23.7.1898, 38(201, odpolední vydání), s. 1.

¹⁰⁸ BROŽ, J. *Turistika*. In: Československá vlastivěda, s. 574.

potřebné praktické infrastruktury, ale i jako úspěch národní věci.¹⁰⁹ Německá strana takové počinání přirozeně vnímala jako provokaci nebo jako snahu o počestění Šumavy.

Dále také v pohoří vznikaly soukromé objekty určené k ubytování turistů. Některé z nich se navíc otevřeně hlásily k českému národnímu hnutí. Mezi nejznámější „vlastenecké“ stavby patřil penzion Prokop na Špičáku, který byl přestavěn v roce 1880 z původní kantýny pro dělníky pracujících na ražbě špičáckého tunelu. Penzion Prokop se tak stal prvním českým penzionátem v šumavském pohoří. Majitel, „otec Prokop“,¹¹⁰ byl místní vlasteneckou ikonou, již jezdili navštěvovat vlastenci z pražské metropole jako Neruda, Vrchlický nebo Krásnohorská. Popularita penzionu i jeho majitele navíc stoupla, když o svém pobytu na Špičáku napsal Neruda fejeton, v němž nešetřil superlativy na adresu šumavské krajiny i místních vlastenců. Po smrti otce Prokopa byl dokonce v Národních listech otištěn nekrolog, v němž byl majitel penzionu popisován jako český vlastenec, který „*postavil českou baštu uprostřed německé Šumavy*“,¹¹¹ a to dokonce přesto, že se údajně musel potýkat z mnohými protivenstvími ze strany německých sousedů. Nicméně vytrvalý otec Prokop svou „*povahou houževnatou všemu tomu odolal, a s nenávistí protivníků národních rostla jeho oblíba u nás Čechů*“,¹¹² napsal do Národních listů Bohuslav Brauner. Zajímavé je, že majitel Prokop byl dle všeho natolik známý ve nacionalistickém prostředí, že o jeho smrti napsaly i pražské noviny. Zároveň tato skutečnost poukazuje na fakt, že pražští vlastenci měli evidentně zájem o pohraniční Šumavu a neváhali ji propagovat jak ve svých uměleckých textech, tak v periodikách.

Dalším důležitým vlasteneckým „ostrovem“ Šumavy byl penzion Krásnohorská u České Kubice, který dle dobového tisku založil „*ideální vlastenec Wurš*“¹¹³ a nesl jméno známé české vlastenky. Dobový tisk jej označoval za „*nejzápadnější tvrz českou a slovanskou*“.¹¹⁴ Penzion Krásnohorská byl často zmiňovanou destinací v regionálním i celozemském tisku, navíc o něm psali i všechny šumavské turistické průvodce. *Národní listy* si zejména cenily jídelny penzionu, která byla opatřena do mramoru vytesanou básní *Chodská* od Elišky Krásnohorské.¹¹⁵ O tom, že český vlastenecký penzion mezi Němci vzbuzoval přinejmenším nelibost, svědčí mimo jiné i skutečnost, že jej posměšně titulovali jako „*Czechenburg*“.¹¹⁶ Oblíbeným turistickým cílem byla také nedaleká chata na Hrádku v blízkosti pomníku Jana Sladkého Koziny nebo Pasovského chata na hoře Čerchov, kterou nechal KČT vystavět v roce 1897.

Dalším druhem turistické stavby, jejíž vznik byl úzce propojen s nacionalistickými snahami, byla rozhledna. Ta na rozdíl od turistických chat neplnila především praktický účel, ale zejména estetický. Pozorování horských panoramat se do českých zemí dostalo z Alp, které byly

¹⁰⁹ MAUR, E., *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*, s. 55.

¹¹⁰ Toto přízvisko získal majitel penzionu od Jana Nerudy, který ho poprvé použil ve fejetonu o svém letním pobytu v penzionu na Špičáku, který vyšel v Národních listech.

¹¹¹ *Národní listy*, 7.3.1914, 54(64, ranní vydání), s. 1.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ *Národní listy*, 23.7.1898, 38(201, odpolední vydání), s. 1.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ „*Mimo množství pokojů, jež opatřeny jsou nábytkem staročeským a jídelnu, kterou zdobí báseň Chodská v mramoru vytesaná, má „Krásnohorská“ vzdušnou dvoranu. Sloupové zdobeno jest národními ornamenty a stěny krásně obrazy s pohnutými výjevy z Jiráskových Psohlavců.*“ *Národní listy*, 8.8.1901, 41(217, odpolední vydání), s. 1.

¹¹⁶ „*(...) pěkný pensionát „Krásnohorská“, jež Němci posměšně zvu „Czechenburg“.*“ *V něm schází se v létě četná inteligence nejen z Prahy, Plzně a blízkého okolí, nýbrž ze všech končin Čech, by pokochala se krásami přírodními v milém kraji chodském (...).*“ *Národní listy*, 8.8.1901, 41(217, odpolední vydání) s. 1.

v období romantismu považovány za ideál horské krajiny. Budování rozhleden bylo od konce 18. století módní zálibou a jejich atraktivita přetrvala i do 19. století. Největší rozmach ve výstavbě rozhleden byl v českých zemích pevně spjat s turistickými organizacemi a datujeme ho mezi lety 1880–1914, většina rozhleden tak patřila místním regionálním turistickým spolkům, nejčastěji právě v severočeském a západním pohraničí.¹¹⁷ Rozhledny ve vlastnictví turistických organizací tak představovaly na rovině symbolické dílčí vítězství v „souboji o dobývání pohoří“ na jazykové hranici, proto bylo časté, že příslušníci druhého národa tyto stavby bojkotovali. Samozřejmostí bylo rozhledny druhého národa nenavštěvovat, ale výjimečný však v jazykově smíšeném území nebyl ani nacionalisticky motivovaný vandalismus (na straně české i německé). Symbolický význam rozhleden navíc umocňoval fakt, že fotografie a grafiky zobrazující rozhledny byly často používány na propagačních materiálech jako symbol turistické organizace, jež nechala rozhlednu vystavět.

*„Snad nikdo neopustí Kubice, aby se nepotěšil krásným pohledem z nejvyššího vrchu Českého lesa, Čerchova (...). KČT postavil tu rozhlednu s níž oslňující rozhled se otvírá na bohatství lesů Šumavy. Síly své možno osvěžiti v útulné Chýši Pacovského, již zbudovati dal též KČT.“*¹¹⁸

První rozhlednou, která na Šumavě vznikla, byla Kurzova věž na Čerchově. Původní dřevěnou rozhlednu nechal KČT v roce 1894 vystavět z iniciativy Viléma Kurze a Vratislava Pasovského, kteří stáli i za stavbou Petřínské rozhledny. V roce 1905 byla původní dřevěná stavba nahrazena kamennou věží v historizujícím architektonickém slohu připomínající středověkou hradební věž. Čerchov se tak stal oblíbenou nacionalistickou destinací v šumavském pohoří a není dobového průvodce po Šumavě, jenž by ji opomněl zmínit. Nacionalistický ráz této turistické oblasti navíc podpořila i skutečnost, že byla v roce 1901 v blízkosti Čerchova zbudována Česká studánka a později i Hanova stezka, která nesla jméno po domažlickém starostovi Petru Hanovi, který byl navíc politikem za stranu mladočechů. Německá strana vnímala čerchovskou rozhlednu jako hrozbu. Z jejich pohledu skrze rozhlednu dorazila „čechizace“ až na hranici Bavorska. Proto nechal německý Böhmerwaldbund vystavět na nedalekém vrcholu Reiseck rozhlednu Bayernwarte, jež měla představovat symbolickou protiváhu českého živlu blízkosti hranice. Původně sice spolek plánoval o dost mohutnější kamennou stavbu, která by se pyšnila jménem Deutschewarte, nicméně k její realizaci nedošlo. A tak se německý spolek musel spokojit se skromnější dřevěnou rozhlednou.¹¹⁹

Symbolický význam turistických staveb umocňovala skutečnost, že chaty, ale častěji právě rozhledny, představovaly krajinné dominanty, které vymezovaly sféry vlivu mezi českými a německými turistickými organizacemi. V nacionalistickém narativu tak rozhledny ztělesňovaly strážní věže nebo hraniční kameny, právě proto byl kladen důraz na jejich reprezentativní charakter. Podobně jako v případě Kurzovy věže byly dřevěné rozhledny postupně nahrazovány kamennými, které více připomínaly strážní věže.¹²⁰ Typický byl u horských staveb také historizující architektonický sloh. Monumentalita těchto staveb často předurčila budovu k tomu, aby se stala místem historické paměti. Zejména rozhledny dodatečně získávaly význam památníků. Významnou roli v turistickém vyznačování „českého“ teritoria hrála i rozhledna Svatobor asi dva kilometry vzdálená od Sušice s nedalekým pramenem

¹¹⁷ PELC, M. Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích, s. 86–88.

¹¹⁸ Národní listy, 8.8.1901, 41(217, odpolední vydání), s. 1.

¹¹⁹ PELC, M. Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích, s. 97.

¹²⁰ K přestavbě došlo i v případě Kurzovy rozhledny na Čerchově, původní dřevěná stavba byla v roce 1904 nahrazena kamennou.

Vodolenka, ke kterému se váže pověst o slovanské kněžně Vodolence. První návrh na výstavbu rozhledny pocházel od místního okrašlovacího spolku. Sušický odbor KČT se projektu ujal a podařilo se mu ho v roce 1898 zrealizovat. Ke slavnostnímu otevření rozhledny došlo nicméně až v roce 1900,¹²¹ kdy byla dostavěna přílehlá útulna, jež měla turistům poskytnout praktické zázemí. Lokalita pro stavbu rozhledny nebyla vybrána náhodně, na úpatí vrcholu Svatobor se totiž našly archeologické pozůstatky slovanského osídlení, což konvenovalo nacionalistickému narativu. Sušice se tak stala odvěkou a „*nezdolnou českou baštou*“, která se po rocích německého útlaku „*probudila spolu s těžce zkoušeným národem českým k novému životu*.“¹²² Tímto způsobem bylo město Sušice prezentováno v dobovém *Průvodci po Sušicku* z roku 1902.¹²³ Autoři se v kapitole zaměřené na historii oblasti snažili dokázat odvěkost slovanského osídlení v okolí Sušice, k čemuž používali mimo jiné i argumentaci skrze toponyma: „*(...) sama jména Svatoboru a nedalekého vrchu Svatu svědčí, že krajina ta obývána byla již za dob pohanských*.“¹²⁴ Navíc se pokusili v průvodci spojit vznik města Sušice s bájným knížetem Mnatou. Dějepisný úvod sušického průvodce tak historii města popisuje se zdatnou inspirací Palackého výkladem českých dějin, dle něž je doba po roce 1620 je prezentována jako období „*žalostného úpadku, který nedal se už zadržeti*.“¹²⁵ Rozhledna Svatobor proto v nacionalistické perspektivě 19. století symbolicky neztělesňovala jen strážní věž českého národa, ale měla být i symbolickým potvrzením, že dochází k obnovení kontinuity pradávno slovenského osídlení. Autoři průvodce do svého textu promítli i své nacionalistické smýšlení, včetně přání znovu obnovit český živel v Sušici, který byl po dlouhou dobu omezován z německé strany: „*Jakkoli Sušice s celou krajinou drahnou řadu let odtržena byla od Čech a podrobena vládě i vlivu německému, neodcizuje se, nýbrž zůstává věrna svému původu*.“¹²⁶

4.1.2 Turistické značení a údržba cest

Dalším ze způsobů, jak mohli turistické spolky v pohraniční oblasti Šumavy demonstrovat svůj vliv, bylo turistické značení. NJP i KČT se navíc zasazovaly i o úpravu cest a budování cest nových. Spolky svěřovaly značení tras nejčastěji místním odborům, které lépe znali místní podmínky. Značení tras patřilo k jedné z nejvýznamnějších činností turistických organizací, proto do této agendy spolky investovaly nemalé částky. Místní odbory KČT značení a údržbu cest neprováděly pouze na své vlastní náklady. O zbudování nových pěšin, silnic či úpravě nádraží například jednaly i s obecními zastupitelstvy.¹²⁷ Na udržování cest v okolí oblíbených turistických cílů pořádal klub někdy i sbírky. Jako příklad lze uvést sbírku na úpravu cest kolem České Kubice, díky níž byla v roce 1901 opravena cesta od pensionátu Krásnohorská k Čerchovu.

---

¹²¹ Posel od Čerchova, 1900, č.36, s. 2.

¹²² Průvodce po Sušicku, s. 30.

¹²³ Průvodce po Sušicku, s. 27.

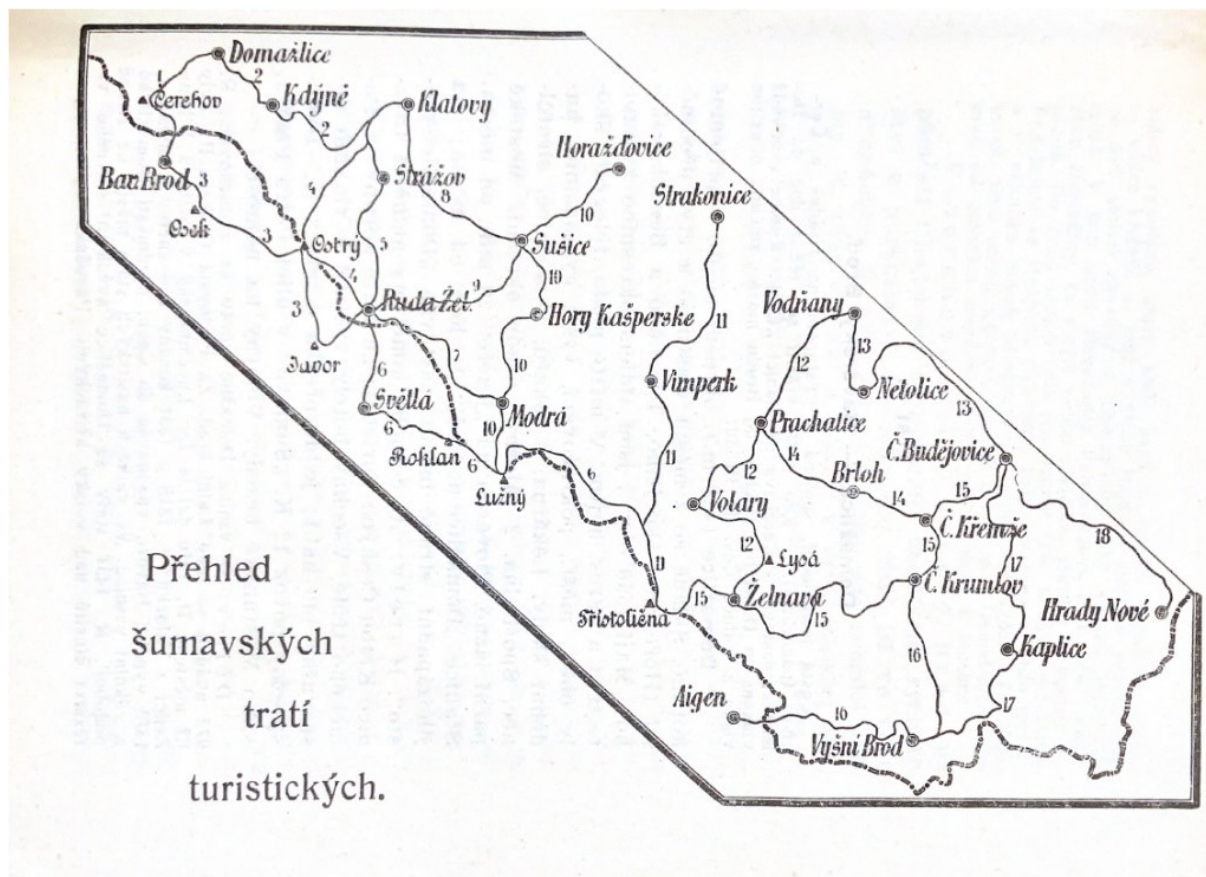
¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Průvodce po Sušicku, str. 30.

¹²⁶ Průvodce po Sušicku, s. 28.

¹²⁷ Viz např. Časopis turistů, 10.01.1902, 14(1), s. 26.

Obrázek 1– Přehled šumavských turistických tras

Ve sledovaném období se i do oblasti značení promítaly napjaté česko-německé vztahy. Jedním z poměrně častých jevů v rámci česko-německého střetávání v šumavském pohorí bylo nacionalisticky motivované ničení turistického značení (a to z německé i české strany). Domažlický list *Posel od Čerchova* například v roce 1890 své čtenáře informoval o stavu zánovního turistického značení k České studánce: „(...) tabulky, na nichž nápisy v řeči české se nalézají, většinou poházeny a zmazány kalem a blátem od neznámých pachatelů německých. Toť zajisté sprostota největší!“¹²⁸ O skutečnosti, že pachatelem byli Němci, nebylo pochyb, přestože autor článku nedisponoval žádným důkazem. Nicméně se jednalo o čin poměrně častý, a tak nebylo zřejmě nutné čtenářům tvrzení dokládat. Vandalismus směřovaný na turistické značení byl častý v národnostně sporných oblastech. Neshody spočívaly nejčastěji v tom, které turistické organizaci dané území symbolicky patří, a která má tudíž právo vyznačit turistickou trasu. V roce 1886 se například německý Böhmerwaldbund natolik bál, že dojde ke zničení značení vybudovaného německým spolkem, že začal jednat s místní municipalitou, aby zřídila četnická stanoviště, která by byla pověřena ochranou značení před „českou hrozbou“.¹²⁹ Podobné obavy ale existovaly i na české straně, např. KČT se opakovaně, avšak neúspěšně, snažil, aby bylo turistické značení chráněno zákonem. Toto opatření nejen že mělo zajistit, aby „německé záškodníky přešla chuť ničit české tabulky,“ navíc by však zavázalo majitele objektů k tomu, aby značení na svých objektech „trpěli“. A náklady na případné obnovení poničeného

¹²⁸ *Posel od Čerchova*, 1890, č. 34, s. 2.

¹²⁹ JUDSON, P. *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*, s. 151.

značení měla nést obec, do jejíhož obvodu značení spadalo.¹³⁰ Značení cest znamenalo mimo jiné i emancipaci turistů od pomoci místních obyvatel, na níž byli závislí v období, kdy chyběla potřebná turistická infrastruktura, a přispívalo tak k modernizaci turismu obecně. Moderní turistické značení bylo novým fenoménem, jenž do pohoří vnesli právě turisté. Díky značení a turistickým průvodcům bylo možné formovat trasy turistů, kteří se skrze Šumavu cestovali, od jednotlivých turistických cílů k dalším, samozřejmě v návaznosti na železniční stanice a turistické objekty ve vlastnictví turistických organizací příslušného národa. Zatímco německé spolky prováděly mnohdy i v českých oblastech jednojazyčné značení, české spolky si podobné počínání nemohly dovolit, proto např. značení KČT v oblasti Šumavy bylo zpravidla dvojjazyčné.¹³¹

Jelikož ve druhé polovině 19. století ještě nebyla stanovena metodika značení, lišily se i způsoby, jakými se turistické trasy značily. Ke sjednocení turistického značení na našem území přispěl nejvíce KČT, který díky husté síti odborů v Čechách a na Moravě dokázal prosadit jednotné pásové značení (barevný pruh uprostřed dvou bílých) oproti dřívějšímu značení tvarovému, které se vyznačovalo velkou mírou diverzity. Například v turistickém průvodci po Domažlicku se psalo, že KČT v oblasti Šumavy provádí značení zpravidla červeno-bílé a na rozcestí umísťuje orientační tabule, a to na rozdíl od spolků bavorských, které užívají barev různých. Pouze cesta od České Kubice na Čerchov, kterou vyznačil KČT, je značena modro-bíle.¹³² V některých oblastech bylo budování turistického značení zpomaleno kvůli závislosti turistických organizací na povolení od šlechtických velkostatkářů, kteří museli povolit vyznačení turistické trasy na svých pozemcích. Značení bylo umísťováno přímo na stromy a barevný pruh byl zpočátku pouze červený, což vedlo zejména v místech, kde se trasy křížily, k velké nepřehlednosti, protože na méně navštěvovaných místech chyběly rozcestníky. Proto se postupně trasy začaly označovat barvou modrou a od roku 1916 začala být navíc užívána i zelená a žlutá barva. Značení KČT prováděla tzv. „označovací družstva“, což byly tří- až šestičlenné skupiny, jež měly navíc k dispozici nosiče na nošení materiálu a stravy. Hustota značení se v konkrétní oblasti většinou odvíjela od míry aktivity jednotlivých odborů a jejich činovníků. Vůbec první dálková trasa, kterou na českém území KČT vybudoval, vznikla na trase Praha – Brdy – Šumava.

4.1.3 Železnice

Nepřímým, ale ve sledovaném období významným činitelem, který umožňoval turistice pronikat do před tím nenavštěvovaných území, byla železniční doprava. Pro oblast Šumavy, jež byla v první polovině 19. století dopravně téměř nepřístupná, znamenala železnice nedocenitelný přínos. Felix Jeschke se navíc domnívá, že železnice sehrály v 19. století významnou úlohu při rozkvětu nacionalismu. Železnice jakožto součást modernizace a mechanizace přinesla změnu vnímání časoprostoru, a tak podobně jako školní docházka přispěla k rozšíření národních hnutí.¹³³ Dokladem této teze může být výrok z přednášky T.G. Masaryka, který v roce 1898 tvrdil, že: „*Moderní železnice vychovaly národy snad stejně jako školy. Ta exaktnost působí na lidi. To je ohromný pokrok, když se lidé naučí čas měřit.*“¹³⁴ Svou roli ve stavbě železnice sehrála i zmiňovaná vichřice v říjnu 1870. Poničení lesa přispělo

¹³⁰ Šumavan: týdeník pro zábavu a poučení, 07.10.1922, 54(79), s. 3.

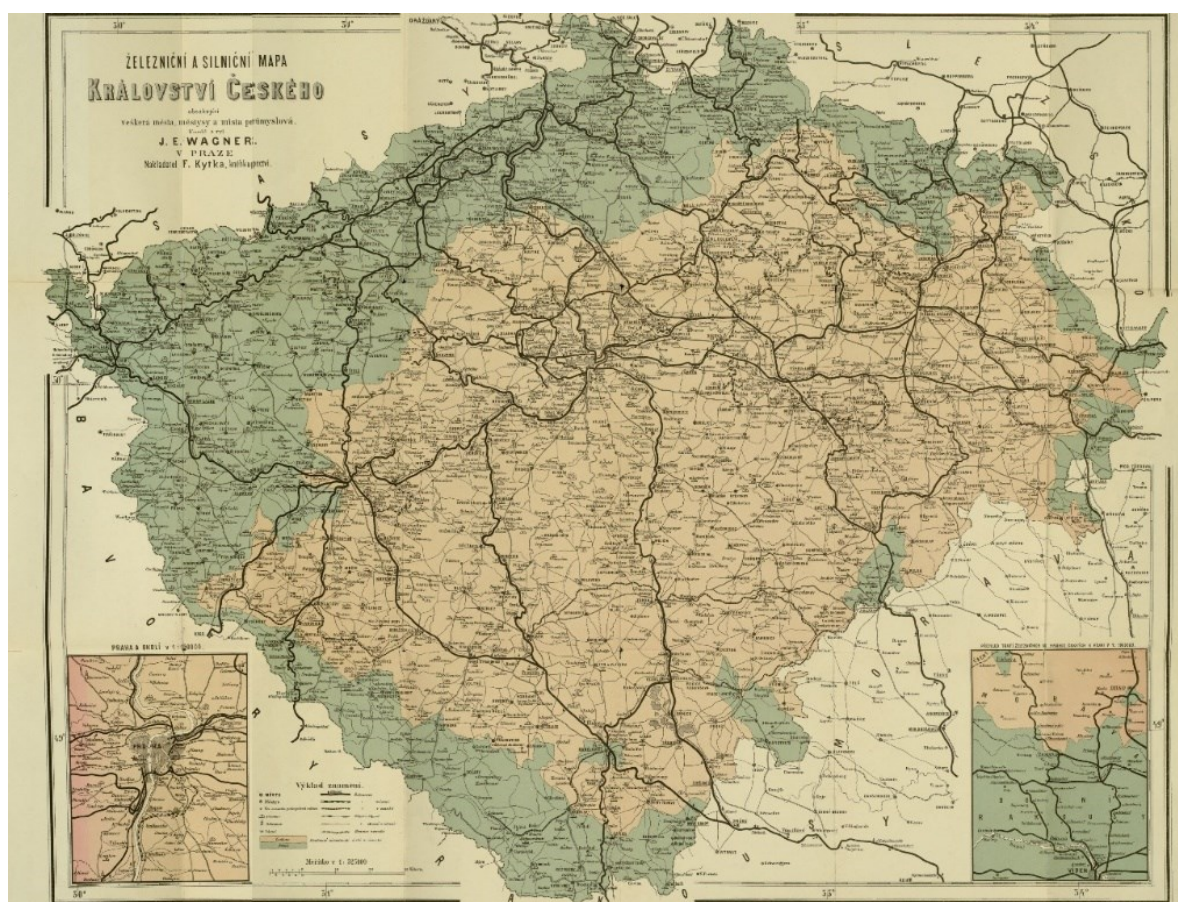
¹³¹ PELC, M. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*, s. 223.

¹³² DUFFEK, M. *Chodskem! Průvodce po Domažlicku a okolí*, nestran.

¹³³ JESCHKE, F. Poznejte svou vlast. In: *Dějiny a současnost*, s. 14–15.

¹³⁴ MASARYK, T. *Jak pracovat? – přednášky z roku 1898*, s. 32.

k urychlení výstavby trati na německé i české straně pohoří. V Bavorsku se jednalo o zbudování dráhy z Degendorfu do těžko přístupných končin Bavorského lesa na německé straně pohoří. Konečná stanice byla v roce 1877 vystavěna v do té doby bezvýznamné osadě Bayerisch Eisenstein. Stanice Bahnhof Eisenstein se tak stala významnou pohraniční stanicí a dopravním uzlem, protože zde došlo k propojení bavorské dráhy s českou Plzeňsko-břeženskou dráhou z Plzně do Eisensteinu. Nádraží navíc nezvykle stálo přímo na bavorsko-české hranici, tudíž budovu nádraží pomyslně půlil hraniční kámen. Eisensteinská stanice se tak pro své praktické umístění ve středu bavorsko-českého pohoří stala jedním z oblíbených výchozích bodů mnoha (českých i německých) turistických tras, o nichž se píše v dobových turistických průvodcích. Mapa železnic království českého z roku 1884 ilustruje nerovnoměrnou dostupnost šumavského pohoří pouze ze severní a jižní strany. Střední část Šumavy zůstávala dopravně nedostupná až do desátých let 20. století.

Obrázek 2 – Železniční a silniční mapa Království českého

Další dokončenou tratí (na mapě teprve ve fázi výstavby) byla v roce 1893 železniční trať Čičenice – Prachatice (později prodloužená do Volar), což propojilo okresní město nejen s Českými Budějovicemi a Plzní, ale i Prahou. V témže roce byla navíc otevřena i trať ze Strakonice do Vimperka. Posledním významným železničním spojením, jenž spojoval českou část pohoří se sítí bavorských železnic, byla dráha z Černého Kříže do Nového Údolí.¹³⁵

¹³⁵ MAZNÝ, P. 100 zajímavostí ze staré Šumavy: od Nýrska do Prachatic, s. 78.

Železnice v regionu ale nebyla stavěna primárně pro účely turistického ruchu a osobní dopravy. V první řadě měla sloužit nákladní dopravě, což nakonec vedlo k postupnému opuštění systému Schwarzenberského plavebního kanálu, jenž byl postaven ve druhé polovině 18. století, a do výstavby sítě železnic představoval jediný efektivní způsob, jak z pohoří přepravovat dřevo.¹³⁶

Jelikož si turistické spolky si uvědomovaly, do jaké míry je turismus ve špatně přístupných oblastech závislý na železnici, zasazovaly se o zlepšení služeb, jež by umožnilo turistům snáze cestovat. Ve zprávě o činnosti odborů KČT za rok 1901 se např. můžeme dočíst, že spolek domlouval úpravy v jízdních řádech, aby tak lépe vyhovovaly potřebám turistů. Dále také sjednával slevy na jízděm pro své členy nebo plošné slevy na jízděm v turisticky frekventovaných úsecích železniční dráhy (např. Domažlice – Česká Kubice).¹³⁷ Turistické organizace navíc jednaly i o zavedení přímých rychlíků do atraktivních turistických destinací nebo zdokonalení návaznosti spojů. Železniční dráha na Šumavu byla od konce 90. let 19. století vnímána jako výletní, proto byla pravidelně během sezony plná turistů, ať již cestovali sami, nebo organizovaně. Česko-německé napjaté vztahy se tak promítaly mimo jiné i do všedního provozu železniční dopravy. Jako ilustrační příklad lze uvést opakovaně stížnosti na „neobjektivní“ průvodčí v českých novinách *Posel od Čerchova*. V jednom z čísel z roku 1900 byla barvitě vylíčena historka z dráhy, kdy německý spolek veteránů odmítl sdílet kupé s českými Sokoly (na něž by údajně „nesnesli veteráni pohled“), kteří jeli na výlet do České Kubice. Prohřešek průvodčích spočíval v tom, že odmítli zasáhnout a nechali Němce, aby zabrali všechna kupé a potupení sokolové tak byli nuceni strávit cestu v chodbičce.¹³⁸ Guth-arkovský ve svém *Turistickém katechismu* spatřuje dopady turistiky na regiony právě ve zlepšení dopravní infrastruktury – od železnice po budování pěších komunikací. Zvýšená stavební činnost pak měla podle něj pozitivní dopady na lokální ekonomiku, protože způsobovala „rozmnožení práce, rozšíření trhů a zabraňovala soutěži z ciziny“.¹³⁹ Nicméně cestování pouze po dráze a pro zábavu stavěl Guth-Jarkovský do ostrého protikladu k tradiční, pěší turistice. Moderní, novodobí turisté cestující pouze vlakem byli podle něj otroky času, jízdních řádů a neměli tak žádný kontakt s přírodou ani místními obyvateli. Železnice dle Gutha-Jarkovského představovala odklon od tradičního pěšího turismu a dráha obecně prý ukončila velké pěší cesty, které ztělesňovaly tradiční, turistický ideál.¹⁴⁰ Způsob, jakým doboví turisté vnímali cestování po železnici, lze tak označit za další z protikladných rysů dichotomického turismu, kdy železnice na jednu stranu představuje pro turistiku obrovský potenciál v podobě zpřístupnění nových lokalit a dostupnosti cestování obecně, na druhou stranu se však turisté obávali, že díky železnici turisté „zleniví“ a budou chtít nadále cestovat pouze z pohodlí svých kupé.

---

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Časopis turistů, 10.01.1902, 14(1), s. 26.

¹³⁸ Posel od Čerchova, 1900, č. 37, s. 2.

¹³⁹ GUTH-JARKOVSKÝ, J., *Turistika: Turistický katechismus*, s. 98.

¹⁴⁰ GUTH-JARKOVSKÝ, J., *Turistika: Turistický katechismus*, s. 25–26.

4.2 Výchova k vlastenectví – osvětový a vzdělávací aspekt turistiky

„Záleží ovšem na tom, abychom hledající našli, tj. putující za cílem osvěžení a poučení, také se osvěžili a poučili. V ohledu tom nepochopuje každý požitku pravého, účelného cestování, jež je vlastně uměním.“¹⁴¹

V rámci budování nacionalistického narativu o Šumavě se vlastenci snažili dodat horskému turismu morální rozměr, jenž by pozvedl volnočasovou aktivitu na vyšší úroveň. Turistika tak byla pojímána nejen jako edukativní činnost, jíž lze využít k vlastnímu zdokonalení, ale i jako kolektivní aktivita, jež je vykonávána pro dobro národa. Turismus neměl být pouze zábavnou kratochvílí, ani pouhým sportem, protože by se jinak mohl zvrhnout v nezodpovědný hédonismus, který střední třída kritizovala u „dekadentní“ šlechty.¹⁴² Guth-Jarkovský ve svém turistickém katechismu popisoval cestování za účelem vzdělání jako těžkou práci, plnou nepohodlí a odříkání. Pravá účelná turistika se tak podle něj vyhýbá velkým městům, střediskům a mezinárodním společnostem. Turista, který chce oblast skutečně poznat, čte regionální noviny, chodí do místních restaurací a stýká se s místním lidem.¹⁴³

Cílem turistických spolků bylo poučit turisty o potenciálu cestování, jež může přispět k úspěchu národní věci, a to nejen na rovině kulturní, ale i ekonomické. Za tímto účelem organizovaly turistické spolky mnohé přednášky, jimiž podněcovaly zájem o cestování obecně, nebo se snažily vzbudit zájem o určité lokality, kde mnohdy stály i jejich turistické objekty. Přednášky se konaly většinou v zimě mimo hlavní turistickou sezonu. Část turistických přednášek organizovaných KČT cílila i na studentstvo. Např. v roce 1913 se během podzimu odehrály hned tři přednášky na pražských středních školách, z nichž jedna byla věnována Domažlicku, které se dle přednášejícího pyšnilo „*bohatstvím přírodních krás, slavnou minulostí a typickým lidem*“.¹⁴⁴ Přednáškovou činnost o turismu na Šumavě provozoval nejen KČT, ale provozovala ji i NJP, která se však navíc věnovala i ekonomickým tématům (zemědělství, technologie, hygiena). Turistická témata byla součástí nacionalisticky motivovaných přednášek, z nichž nejčastější byly spjaté s historií, českou kulturou nebo soudobým děním.¹⁴⁵ Odbory NJP se např. v začátcích své existence snažily skrze přednášky informovat místní obyvatele o svém účelu a činnosti. Později byla zahrnuta i další témata, jež byla součástí nacionalistického posilování národní identity. Jako příklad lze uvést domažlickou přednášku z 1884 na téma „*Význam hmotných a nehmotných statků národa*“,¹⁴⁶ kde řečník František Schwarz představil členění národní historie na dobu zlatou, dobu úpadku a dobu opětovného vzkříšení, jež zrovna probíhá. Hmotné statky podle něj představovaly jeden z prostředků, jak dosáhnout úrovně států vzdělaných a bohatých, které ten český odstrkují. V závěru upozornil, že jedním z účelů NJP je právě podporovat řemesla a průmysl coby prostředek, jak rozvíjet „*hmotné statky národa*“.¹⁴⁷

¹⁴¹ MALÝ, L., KURZ, V. Vzhůru na cesty, s. 4.

¹⁴² JUDSON, P. *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*, s. 148.

¹⁴³ GUTH-JARKOVSKÝ, J., *Turistika: Turistický katechismus*, s. 42–49.

¹⁴⁴ Časopis turistů, č. 12, s. 553.

¹⁴⁵ JUDSON, P. *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*, s. 84.

¹⁴⁶ Posel od Čerchova. 1884, roč. 13, č. 52, nestr.

¹⁴⁷ Posel od Čerchova, 1885, roč. 14, č.1, nestr.

Vstupné z přednášek bylo navíc často investováno do další činnosti spolku, či v případě KČT do výstavby turistických objektů. Jako příklad lze uvést přednášku KČT „*O Šumavě*“, která se konala 17. listopadu 1902 ve spolupráci s Klubem fotografů amatérů. Přednáška byla proto doprovázena promítáním fotografií ze Šumavy. Čistý výtěžek 42 korun 56 haléřů byl pak věnován do fondu na stavbu nové kamenné rozhledny na Čerchově.¹⁴⁸ Dalším způsobem, jak edukovat obyvatelstvo nejen o národní věci, ale i o turistice, bylo zřizování čítáren a knihoven, v nichž byla dostupná i turistická literatura a periodika. NJP, která v Pošumaví od svého založení do roku 1893 zřídila 123 knihoven a čítáren, spatřovala v této činnosti i možnost, jak pozvednout zaostalý venkov, či přispět k národnostnímu vyhranění dosud nerozhodnutých místních obyvatel. Vzdělávací charakter knihoven navíc umocňovala skutečnost, že dvě třetiny knihovníků byly místní učitelé či školní úředníci.¹⁴⁹

4.2.1 Dětské vlastenecké výlety

NJP se však nezasloužila pouze o rozvíjení turismu v oblasti Šumavy. V rámci své vzdělávací agendy organizovala např. i výlety pro děti z Pošumaví do jiných regionů. Jednou z vyloženě nacionalisticky orientovaných turistických aktivit byl např. výlet do Prahy na Jubilejní zemskou výstavu v roce 1891.¹⁵⁰ Nacionalistický charakter výstavy výstižně ilustruje výňatek z výroční zprávy Ženského výrobního spolku, kde se o výstavě píše: „(...) výstava rázem svým neklamně svědčila, že českou zemi vzdělává, drží a zvelebují česká práce.“¹⁵¹ NJP na výstavu v září 1891 vypravila hned několik školních skupin z Pošumaví, celkem se jednalo o více než tisíc dětských návštěvníků.¹⁵² NJP k těmto výpravám přistupovala dle všeho zodpovědně a připisovala jim poměrně vysokou důležitost, o čemž svědčí i skutečnost, že výpravy na Jubilejní zemskou výstavu organizovala zvláštní komise, jež byla sestavená z členů ústředního vedení NJP.¹⁵³ Na druhou stranu si však na tomto příkladu můžeme také uvědomit úzké sepjetí NJP s pražskou metropolí a v obecné rovině i míru centralizace celé organizace.

Z dalších nacionalisticky zaměřených výletů, jež NJP pro děti zorganizovala, stojí za zmínku obdobný výlet v roce 1895 na Vseslovanskou výstavu, nebo pak poněkud skromnější výlety v rámci jihočeského a jihovýchodního regionu, jako byl např. výlet v roce 1910 na krajskou výstavu v Písku.¹⁵⁴ Asi nejbohatší program nabídla NJP několika desítkám žáků z českých menšinových škol z jihočeského a pošumavského regionu v roce 1911 během výletu do Prahy. V rámci prohlídky města s průvodcem děti navštívily místa spojená s významnými událostmi z českých dějin, jako byla Staroměstská radnice, Pražský hrad, Katedrála sv. Víta či Pražská brána, k nimž jim byl poskytnut náležitý historický výklad. Večerní program byl věnován divadelnímu představení v Národním divadle. Atraktivitu výletů navíc umocňovala skutečnost, že cestovní výlohy včetně stravy a ubytování hradila NJP.¹⁵⁵ Skutečnost, že NJP byla ochotná do podobných akcí investovat, svědčí o důležitosti, kterou NJP výchově k „vlastenectví“ připisovala. Asi nás nepřekvapí, že na dětských výletech kromě NJP participovaly i různé

¹⁴⁸ Časopis turistů. 10.01.1902, 14(1), s. 25.

¹⁴⁹ JUDSON, P. *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*, s. 84.

¹⁵⁰ Při této příležitosti nechal KČT vystavět v Praze Petřinskou rozhlednu, dále měl na výstavě i vlastní pavilon.

¹⁵¹ Výroční zpráva Ženského výrobního spolku českého v Praze. Praha 1890, s. 13.

¹⁵² Zpráva o činnosti Národní jednoty pošumavské za osmý rok 1891–1892. Praha 1892.

¹⁵³ Výroční zpráva Národní jednoty pošumavské za správní rok 1895/1896. s. 14.

¹⁵⁴ SMETANOVÁ, J. *Svíj k světu a české dítě do české školy: činnost českých ochranných spolků na příkladu Národní jednoty pro jihozápadní Moravu a Národní jednoty pošumavské*. Historica: revue pro historii a příbuzné vědy, s. 146.

¹⁵⁵ Výroční zpráva o činnosti Národní jednoty pošumavské za rok 1911–1912. Praha 1912, s. 47.

lokální ženské spolky, jež dětským výletníkům zajišťovaly praktické zázemí a stravu. Tato praxe odpovídala dobové roli žen v rámci národního hnutí, která do konce 19. století spočívala zejména ve výchově a péči o novou generaci českých vlastenců.

4.2.2 Výchova studentstva

Součástí výchovné agendy turistických spolků bylo rozšiřování řad turistů o zástupce mladší generace. Jeden z prvních textů na toto téma byl článek Viléma Kurze s názvem „*Odchovávejme mladé turisty! Novoroční úvaha o našem dorostu cestovatelském*“, který otiskl *Časopis turistů* v roce 1890: „*neomezme se na pouhé rekrutování vyspělých již turistů, přičiňme se raději také o vypěstování naší mládeže, aby dospívajíc rozmnožovala naše řady a šířila horlivostí u mládeže obvyklou naše zásady po vsí zemi.*“¹⁵⁶ Turistika byla vnímána jako všestranná aktivita, která rozvíjí mysl i ducha. Cestování mládeže mělo mít údajně schopnost „*měnit světový názor a činit člověka samostatným*“, kromě toho bylo vnímáno jako „*měřítka kulturní výše národa.*“¹⁵⁷

KČT se snažil zpřístupnit cestování i starší mládeži, a to především té, která pocházela ze střední třídy a měla zájem se vzdělávat, tedy studentům. Jedním ze způsobů, jak se KČT snažil studentům umožnit cestování, bylo budování finančně dostupných studentských nocleháren v turistických oblastech. Často se jednalo o nocleh v budově místních škol, budov NJP či možnost přespání v hostincích a penzionech. Klub navíc pro studenty vyjednával i slevy na stravování. Snaha KČT rozšiřovat povědomí o tomto levném způsobu cestování byla značná, klub pravidelně otiskoval soupis nocleháren v *Časopise turistů*, referoval o nich ve výročních zprávách, dále taky každoročně (mezi lety 1888–1918) vydával tiskem jejich aktualizované seznamy pod názvem *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách a na Moravě*.¹⁵⁸ Například v roce 1909 v oblasti Šumavy spolek nabízel studentům 44 nocleháren, a to jak ve městech (Domažlice, Sušice, České Budějovice aj.), tak v menších vesnicích a v blízkosti oblíbených turistických lokalit (Špičák, Čerchov, Eisenstein aj.) Cílem bylo vybudovat hustou síť, kdy od sebe jednotlivá nocležní místa od sebe budou vzdálena několik hodin chůze.¹⁵⁹ Pro ilustraci zde uvádím mapu těchto nocleháren z roku 1908, která ukazuje, jak hustou sítí se podařilo turistům vybudovat, a to především s cílem umožnit studentům finančně nenáročné cestování po vlasti.

---

¹⁵⁶ KURZ, V. *Odchovávejme mladé turisty! Novoroční úvaha o našem dorostu cestovatelském*, *Časopis turistů*, 1890, č. 1, s. 2.

¹⁵⁷ *Pedagogické rozhledy: věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách*. 01.11.1901, 15(2), s. 91.

¹⁵⁸ *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách a na Moravě r. V Praze: Nákladem Klubu českých turistů, 1899-1918, nestrán.*

¹⁵⁹ *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách a na Moravě r. V Praze: Nákladem Klubu českých turistů, 1909, 1909(1), s. 26.*

Obrázek 3 – Přehled studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Praze a jeho odborů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku r. 1908

Studenti byli navíc ke vstupu do KČT motivováni i finančně, spolek jim nabízel slevu nejen na zápisném (jež jim bylo zcela odpuštěno), ale měli nárok i na slevu členského příspěvku.¹⁶⁰ Pro člena KČT znamenal vstup do spolku nemalý přínos, jakým bylo např. bezplatné odebírání *Časopisu turistů*, slevy na knihy a mapy vydané klubem, další výhody na cestách, nebo dokonce slevu na zdravotním pojištění.¹⁶¹ Od roku 1899 vypisoval KČT několik „stipendií pro mladé turisty“ z nemajetných rodin na jejich prázdninové cesty.¹⁶² Zásadní roli v popularizaci turistiky mezi mládeží měli hrát pedagogové, jež měli své žáky naučit pravému „*umění cestovatelskému, které si žádá otevřené srdce a nadšenou mysl.*“ Cestování, z něž si studenti mohli odnést poučení, se zásadně lišilo od cestování ryze praktického (obchodní cesty, vojenské výpravy). Pokud se měl tedy turista vydat na výlet účelného rázu, ať už ve své vlasti či v zahraničí, byla dle Gutha-Jarkovského nutná i důkladná příprava: „*Cestuješ-li tedy nikoli jen pro zábavu, ale také pro poučení, musíš na každou cestu připravit se lekturou a studiem knih, jednajíce o cizím kraji tak, aby osvojování nových dojmů bylo snazší a domy ty nezůstávaly jako naprosto nepovšimnuty.*“¹⁶³ Výlety do přírody měly za úkol studentům rozšířit obzory nejen v přírodních vědách, ale měly v žácích vzbudit i „*lásku k vlasti*“, protože „*Čím lépe kdo pozná svou vlast, tím více ji miluje*“¹⁶⁴, napsal v ČT F. Velc. Velc navíc ve svém článku propagoval účelnost cestování, která vyžaduje důkladnou přípravu ze strany pedagoga, který má za úkol během

¹⁶⁰ Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách a na Moravě r. V Praze: Nákladem Klubu českých turistů, 1909, 1909(1), s. 4.

¹⁶¹ Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách a na Moravě r. V Praze: Nákladem Klubu českých turistů, 1909, 1909(1), s. 2.

¹⁶² Pedagogické rozhledy: věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 01.11.1901, 15(2), s. 92.

¹⁶³ GUTH-JARKOVSKÝ, J. *Turistika: Turistický katechismus*, s. 141.

¹⁶⁴ VELC, F. *Turistika jakožto výchovný prostředek*, *Časopis turistů* 18, 1906, č. 7, s. 231–236.

výletu „*upoutat žáky svým výkladem.*“¹⁶⁵ Výlety bez doprovodu učitele autor článku doporučoval výjimečně, a to pouze žákům nejvyšších ročníků středních škol, kteří „*jsou vyspělí*“ a „*přivykli již samostatnému vystupování*“.¹⁶⁶

Dle věstníku *Pedagogické rozhledy* z roku 1902 stála před pedagogy výzva, a sice probudit ve studentech romantický zájem o krajinu a lid, jenž přinese radost, ale především i užitek z cestování. Dle textu bylo kromě výchovného aspektu důležité zpopularizovat i turistiku obecně, a to ve všech vrstvách společnosti.¹⁶⁷ K. Kosinová se na základě prostudovaných článků uvedených v *Časopise turistů* domnívá, že v začátcích organizované turistiky razily turistické spolky myšlenku, že mládež by měly k turismu kromě turistických spolků vést i střední školy, a to především prostřednictvím výletů do přírody. Praxe nicméně této vizi příliš neodpovídala. Pedagogům chyběly znalosti i motivace podobné výlety organizovat, navíc se na výdaje spjaté s výletem musely skládat rodiny studentů ze zámožnějších rodin (tzv. vycházkový fond). Nezkušenost učitele mnohdy vedla k tomu, že naplánoval příliš dlouhé výlety, při kterých docházelo ke zranění studentů. Okolo roku 1910 už turisté přispívající do *Časopisu turistů* uznali, že školní výlety by spíše měly vést ke sblížení pedagoga s žáky a žáků vzájemně. Opravdová žakovská turistika měla být pěstována v rámci turistických kroužků vedených zpravidla učiteli tělocviku. Základy turistiky měly být rovněž šířeny v rámci rodin.¹⁶⁸

Ve sledovaném období KČT směřoval svůj vliv převážně na studenty, až sekundárně na studentky. Nicméně od konce 90. let 19. století klub zřizoval noclehárny i pro ženy. V porovnání s počtem nocleháren určenými pro muže jich však bylo poskrovnu. Většinou se jednalo o přespání v budovách místních dívčích škol a lyceí, či případně v soukromí, u rodin.¹⁶⁹ Turismus se mezi studentkami šířil jen pomalu a v prvních letech využily noclehárny jen nízké desítky turistek. Asymetrii mezi využíváním nocleháren určených pro studenty a studentky výstižně ilustrují data, jež byla zveřejněna v roce 1912 v *Přehledu studentských nocleháren*. Zatímco všechny noclehárny KČT pro chlapce navštívilo za rok 13 828 studentů, dívčí noclehárny se mohly pochlubit pouze 20 návštěvnicemi.¹⁷⁰ KČT se nicméně tuto skutečnost snažil aktivně změnit. Například v roce 1913 vypsal soutěž „*Na podporu turismu mezi českými studentkami*“, v níž mohli dívky vyhrát peněžní ceny za to, že „*podají nejlepší popis své prázdninové cesty*“. Popis musel být navíc opatřen prohlášením „*dozorců nocleháren*“, které měly doložit, že studentky dané noclehárny skutečně navštívily.¹⁷¹

Dalším ze způsobů, jak zpopularizovat turistiku mezi mladou generací, bylo vydávání turistické literatury se zaměřením přímo na studenty-turisty. Pro oblast Šumavy tak například vyšel v roce 1909 „*Studentský průvodce po Brdech a západní i střední Šumavě*“ od Antonína Kostince. V rámci oblíbené knižní řady *Vzhůru na ...* (Slovensko, Krkonoše atd.) byla vydána i brožura *Vzhůru na cesty! Návod k cestování pro studující*, v němž autor kladl důraz na nacionalistický charakter cestování: „*(...) má-li (mládež) způsobilosti nabýti, nechť pilně cestuje, nechť nejprve*

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Pedagogické rozhledy: věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 01.11.1901, 15(2), s. 91.

¹⁶⁸ KOSINOVÁ, K. *Představy českých turistů ze střední třídy o "pravém turistovi" a jejich snahy šířit zásady turistiky v českých zemích ve druhé polovině 19. století*. Theatrum historiae, č. 12, s. 160.

¹⁶⁹ Viz Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách a na Moravě r. V Praze: Nákladem Klubu českých turistů, 1914, 1914(1), s. 46.

¹⁷⁰ Přehled studentských nocleháren a výkaz o návštěvě 1912, str. 23.

¹⁷¹ Časopis turistů 25, 1913, č. 7–8, s. 392–393.

pozná svoji vlast a pak necht' se dopodrobna seznamuje se společenskými a hospodářskými poměry v cizích zemích, u jiných národů.“¹⁷² Vilém Kurz v úvodu navíc zdůrazňuje i „vlasteneckou“ povinnost mladých, kterou mají za úkol naplňovat během cestování: „A když na svých cestách i zábavu pěstujeme a tělo tužíme, nezapomínejme při tom na povinnosti vznešenější, cestujeme s otevřeným zrakem a se vnímavou myslí, abychom splnili zároveň své povinnosti k celému národu.“¹⁷³ Na tomto příkladu můžeme pozorovat, že i turistika studujících v sobě obsahovala nacionalistický diskurz.

Nacionalisticky motivovaní turisté se vyskytovali i mezi studenty, dokladem této skutečnosti mohou být četné zmínky v turistických průvodcích, že pokud se snaží studenti na svých výletech přivést místní k národní věci, mají s nimi jednat s respektem.¹⁷⁴ Guth-Jarkovský například nabádal čtenáře svého *Turistického katechismu*: „Nejsou-li turisté zvyky a obyčeje venkovské po chuti, nebud' hned kazatelem lepších mravův a reformátorem a nenamáhej se přesvědčiti domorodce, že jsou falešné cesty ke spasení. Není to tvým úkolem, nejsi-li misionářem.“¹⁷⁵ Snahu o zmírnění národnostních konfliktů mezi turisty v pohraničí lze vyčíst z příručky *Vzhůru na cesty!*. Vilém Kurz v úvodním textu studenty zrazuje od okázalého projevoování české národnosti za účelem rozdmýchávání konfliktů s Němci. V pohraničních oblastech či zahraničí je dle L. Malého možné použít i němčinu, pokud místní nerozumí česky, a to aniž by „utrřela národní hrdost.“¹⁷⁶ Národnost by měl student na svých cestách projevoovat klidným způsobem a důstojným chováním. Na závěr Malý nabádá studenty: „Co Čech ve světě – to ať je gentleman (anglický název pro ušlechtilého řádného muže)!“¹⁷⁷ Dalším charakteristickým znakem textů, které propagovaly turismus mezi mládeží, bylo srovnání s německými studenty. A to především proto, že ačkoli počet českých studentů, kteří se věnovali turistice, narůstal, jejich počet a kvalita jejich turistických znalostí a schopností byly nesrovnatelné se studenty německými.¹⁷⁸ V německojazyčném prostředí měl totiž turismus o něco delší tradici, první turistické kluby, jako např. Österreichischer a Deutscher Alpenverein, byly založeny už v roce 1862 a 1869.

4.2.3 Turistická literatura

Jedním ze základních projevů výchovné a vlastivědné činnosti spolků byla jejich publikační činnost. Hlavní pilíř této činnosti pro KČT představoval spolkový *Časopis turistů*, jenž byl distribuován mezi všechny členy spolku, a utvrzoval je tak nejen v identitě turistické, ale i nacionalistické. Časopisy byly většinou financovány částečně z inzerce a částečně ze spolkových financí. O turistice však referovaly v pravidelných rubrikách i místní regionální časopisy, jako např. *Šumavan*, *Posel od Čerchova* a *Posel ze Sušice*, nebo noviny celozemského rázu, jako byly *Národní listy*. Dále turistické spolky vydávaly tiskoviny ryze praktické povahy – turistické mapy nebo např. soupisy nocleháren pro studenty. NJP i KČT navíc pravidelně vydávaly i turistické průvodce, do nichž se kromě praktických turistických rad promítla i národnostní problematika.

---

¹⁷² MALÝ, L., KURZ, V. *Vzhůru na cesty!*, s. 3.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ JUDSON, P. *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*, s. 173.

¹⁷⁵ GUTH-JARKOVSKÝ, J. *Turistický katechismus*, str. 134.

¹⁷⁶ MALÝ, L., KURZ, V. *Vzhůru na cesty!*, s. 11.

¹⁷⁷ MALÝ, L., KURZ, V. *Vzhůru na cesty!*, s. 11.

¹⁷⁸ KOSINOVÁ, K. *Představy českých turistů ze střední třídy o "pravém turistovi" a jejich snahy šířit zásady turistiky v českých zemích ve druhé polovině 19. století*. *Theatrum historiae*. č. 12, s. 167.

Turistické průvodce

Nejtypičtějším druhem turistické literatury byly ve druhé polovině 19. století turistické průvodce. Důvodů, proč zaměřit pozornost právě na tyto průvodce, je hned několik. V rámci nacionalistických hnutí sehrály významnou roli: pomáhaly totiž konstruovat národní identitu krajiny a poskytovaly cestovateli klíč k tomu, jak interpretovat přírodu pomocí politických a historických kategorií v souladu s národním cítěním.¹⁷⁹ Ve sledovaném období mezi lety 1870–1914 vznikla celá řada průvodců po Šumavě a lokalitách, jež s ní byly v rámci dobového „širokého“ pojetí pohoří úzce spjaty, např. průvodce po Domažlicku a Sušicku. Vydávání turistických průvodců o Šumavě se nejčastěji ujal KČT a NJP, ale některé průvodce byly vydány i v soukromých nakladatelstvích, jako příklad lze uvést *Vilímkův průvodce Šumavou a Řivnáčův průvodce po Šumavě*, které nesly jména svých nakladatelů, nikoli autorů. Navíc byly tyto publikace součástí větších vydavatelských řad, v rámci kterých vycházely průvodce po dalších regionech českých zemí, což lze označit jako snahu o zmapování „českého teritoria“. Poměrně vysoký počet průvodců, jenž byl ve sledovaném období vydán, výstižně zrcadlí rychlý vývoj turistické infrastruktury, jenž od 70. let 19. století v pohoří probíhal.

Z úvodních kapitol průvodců také vyplývá, že se jejich autoři navíc snažili, aby informace, jež poskytovali turistům, zůstávaly stále aktuální, o čemž svědčí i četnost vydávání průvodců nových a aktualizovaných. Z hlediska formálního pojetí průvodců se od sebe většinou dobové texty nelišily, úvodní části (často velmi rozdílného rozsahu) byly věnovány historickým, společenským a přírodovědným poznatkům o šumavské oblasti, druhou část průvodců tvořily zpravidla popisy turistických tras po Šumavě, jejichž počátečním bodem byla zpravidla horská železniční stanice, či výjimečně některý z oblíbených vlasteneckých penzionů (penzion Krásnohorská, penzion Prokop). Trasy se dělily spíše podle rozsahu délky celé túry, kdy průvodce nabízely trasy jednodenní, dvoudenní atp., ale i trasy třítydenní, které slibovaly turistům, že prozkoumají celou oblast šumavského pohoří. Ve starších průvodcích byla jen málokdy zohledněna náročnost tras, autoři se v textech zaměřovali spíše na praktické tipy týkající se možnosti stravování či ubytování.

Turistické průvodce ve svých úvodních naučných kapitolách usilovaly o komplexní obraz probírané oblasti, věnovaly pozornost nejen historickému, zeměpisnému či geologickému rázu oblasti, ale zaměřovaly se i na zobrazení regionu z hospodářského a společensko-kulturního hlediska. Občas se v průvodcích objevovaly pasáže téměř etnologického rázu, které referovaly o místním obyvatelstvu, především o jeho zvycích a mravech. Pro oblast široce pojaté Šumavy se mohlo jednat o popis chodského etnika či již zmíněných Králováků.¹⁸⁰ Texty prezentovaly pohromadě myšlenky týkající se krajiny, přírody, historie, jazyka a především autentičnosti, což bylo velice lákavé pro zástupce národního hnutí, kteří chtěli vymezit hranice národního teritoria a zároveň tyto hranice zviditelnit pro ostatní.¹⁸¹ Příkladem takového souhrnného průvodce může být *Řivnáčův průvodce po Šumavě*, jenž vyšel v roce 1883. Sepsání takto komplexního průvodce přirozeně vyžadovalo terénní výzkum (především v počátečním období, kdy byla Šumava turisty teprve objevována) a studium pramenů. Proto byli mezi autory průvodců často historici (např. František Adolf Borovský, autor *„Řivnáčova průvodce po Šumavě“*) nebo přírodovědci (např. Vilém Kurz, autor publikace *Vzhůru na cesty!* nebo Josef

¹⁷⁹ JUDSON, P. *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*, s. 145.

¹⁸⁰ Např. v *Průvodci Chodskem! Průvodce po Domažlicích a okolí* (1910) byla publikována obrázková příloha chodských krojů.

¹⁸¹ JUDSON, P. *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*, s. 145.

Kafka, autor průvodce „*Šumava a Pošumaví*“). Zatímco odborné kapitoly historického a přírodovědného rázu byly ve sledovaném období postupně zkracovány na úkor kapitol o nových trasách či praktických turistických tipech, ve většině průvodců se nadále vyskytovaly statě, v nichž autoři pojednávali o prospěšnosti turismu pro národ, nejčastěji z ekonomického hlediska, nebo o národnostních poměrech v pohoří.

Ekonomický charakter turistiky propojený s českým nacionalismem se asi nejmarkantněji propsal do textu průvodce „*Šumava a Pošumaví*“ od Josefa Kafky z roku 1904. Již v úvodu se autor zmiňuje o „*tuhém národnostním zápase*“¹⁸², který „*v přední linii*“ vede česká Jednota Pošumavská s německým Böhmerwaldbundem. Kafka dále vyzdvihuje snahy spolku zpřístupnit region a zbudovat přístupné možnosti noclehu, v závěru své předmluvy nicméně připouští, že komfort „*drahých hotelů*“ na Šumavě cestovatel nenajde, nicméně se může těšit z ryzí přírody bez zatížení moderní civilizace, a to vše za levný peníz!¹⁸³ Národnostní otázku Kafka zdůrazňuje v praktických tipech pro turisty (kde přespat, kde se najíst), upřednostňovány jsou samozřejmě podniky a hotely české. Nejen Kafkův průvodce se tak vlastně řídí nacionalistickým heslem „*Svůj k svému*“.¹⁸⁴ Podobné vychvalování či naopak nedoporučování šumavských destinací na základě národnostního klíče bylo i u ostatních zkoumaných v místopisných publikacích zcela běžné. V rámci výčtu měst, jež turista na trase potká, směřuje Kafka pozornost k jazykovým poměrům, například o Prachaticích píše: „*Protože venkov je většinou český, převládá v obchodních stycích čeština; správa a školy jsou však v rukou něm. Pensionáty dívčí a Studentenheim, kde je 50 proc. čes. dětí, připravují české děti pro něm. školy.*“¹⁸⁵

Z Kafkova textu lze mezi řádky vyčíst nejen české nacionalistické cítění, ale i nedůvěru k německým obyvatelům a německé místní správě, například ve svém *Ilustrovaném průvodci českém* zpochybňuje úřední sčítání obyvatel. V Prachaticích je dle jeho názoru polovina obyvatel české národnosti, zatímco oficiální údaje tvrdí, že pouze jedna čtvrtina.¹⁸⁶ Kafkův průvodce tak odráží dobovou nespokojenost se sčítáními lidu, kdy už od založení českého i německého „národně obranného“ spolku mezi sebou tyto organizace vedly „boj“ o národní příslušníky v Pošumaví. Výsledky sčítání byly pravidelně oběma stranami zpochybňovány a v tisku byli často občané vyzýváni, aby upnuli své síly na další sčítání, které snad dopadne ve prospěch jedné či druhé národnosti. V *Poslu od Čerchova* se například psalo, že Böhmerwaldbund představuje z hlediska české strany v otázce sčítání lidu hrozbu, protože po jedné ze svých schůzí německý spolek vydal zprávu, v níž se psalo „*Musíme ku příštímu sčítání lidu učiniti nyní vše, abychom nebyli ničím překvapeni. (...) a považujeme to za důležitý národní úkol, abychom sčítací práce bedlivě sledovali, poučováním a objasňováním působili již nyní v obcích, v okresích a ve sporcích, abychom svým soukmenovcům poskytovali ochrany proti přehmatům.*“¹⁸⁷ Přehmatem se rozumělo, že respondenti při sčítání prý správně nerozuměli pojmu „obcovací jazyk“ a zaměňovali ho s příslušností k národu. Oba spolky proto pořádaly četné přednášky, kde pohraničním obyvatelům vysvětlovaly rozdíly mezi těmito pojmy a snažili se je přesvědčit, aby během příštího sčítání uvedli příslušnost k národnosti, již

¹⁸² KAFKA, J. *Šumava a Pošumaví*, s. 3.

¹⁸³ KAFKA, J. *Šumava a Pošumaví*, s. 3–4.

¹⁸⁴ Ve smyslu nacionalisticky motivovaného hospodářského bojkotu toto heslo později rozvedl Albin Bráf ve svém textu z roku 1911 *České a německé „Svůj k svému“*.

¹⁸⁵ KAFKA, J. *Šumava a Pošumaví*, s. 156.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ *Posel od Čerchova*, 1900, č. 36, nestr.

organizace reprezentovaly. Český tisk proto zobrazoval Böhmerwaldbund často jako ohrožení neuvědomělých Čechů, kteří se pouze pro svou neznalost pojmů, přihlásí k nesprávné (německé) národnosti. Do sčítání lidu byla navíc (podobně jako do výstavby infrastruktury) promítána vojenská terminologie o opanování prostoru, což výstižně dokládá výňatek z článku předsedy německého Böhmerwaldbundu Josefa Tascheka: „*Podle sčítání lidu z roku 1890 budějovický okres vykazuje nejvyšší nárůst českého obyvatelstva vůči německému. Jen s vypětím všech sil tu dokázali Němci udržet své dosavadní pozice.*“¹⁸⁸

V českých turistických průvodcích po Šumavě vydaných v 19. století se nacionální citění projevovalo velmi markantně. Nejvíce byla zdůrazňována historická kontinuita českého národa na daném území, především jeho heroické úspěchy ve střetu s Bavorsy ve středověku, důležitou roli hrály i středověké a novověké kroniky, jež tomuto způsobu uvažování o Šumavě odpovídaly. Další neméně podstatný motiv, jímž se autoři průvodců snažili vzbudit nacionalistické citění, byl apel na morální aspekt turistiky, kdy byl obraz volnočasové aktivity přetvářen na „vlasteneckou“ povinnost, motivovanou pocitem ohrožení ze strany německé. Obecně lze říci, že byla nejen v cestování, ale i v prostoru Šumavy samotné hledána účelnost, jež měla sloužit cílům českého nacionalismu. V neposlední řadě se do průvodců promítala agitační činnost turistických spolků, jejichž aktivity se soustředily i na rozvoj turistické infrastruktury a ekonomiky regionu, která měla zajistit úspěch nacionalistických snah v pohraniční oblasti. O tom mimo jiné svědčí i inzerce, jež byly na posledních stránkách turistických průvodců otiskovány. Základním rysem inzercí byla především česká národnostní příslušnost inzerentů, navíc byly samozřejmě propagovány turistické organizace – zejména KČT, popřípadě i turistické cíle a objekty, které klub vybudoval. Nejčastěji byly otiskovány reklamy na české hostince a penziony, popřípadě české firmy a záložny.¹⁸⁹ Nástrojem k vyjádření nacionalistického aspektu turismu v průvodcích byl většinou dialektický vztah mezi „naším“ a „cizím“, případně (více pragmaticky) se objevoval argument finanční náročnosti turistiky v cizině, a naopak levného cestování v „naší“ zemi. Srovnání s cizinou, zejména německým prostředím, bylo pro popularizátory turistiky důležité, protože motivovalo vlastence, aby se zapojili do pomyslného turistického boje nejen o šumavské pohoří. Pokud bereme v úvahu toto východisko, nepřekvapí nás, že se Tomáš Cimrhanzl snažil ve svém průvodci apelovat na turisty, aby cestovali právě po české krajině.

„Když tak po ruce máme krásu a vznešenost přírody, proč bychom medle měli toužiti po dalekých krajích, kde nenajdeme více krásy, malebnosti a půvabu než na domácí půdě naší, kde cizota ze všeho na nás zírá, a kde nás cizince, nemilosrdně o trpce zašetřený peníz připravují, (...) skoro za ty peníze i za ten čas než do Alp se dostaneme, Šumavu jsme si prohlídli a jejích krás užili. Seznamte především vlast svou a pak teprve dále do světa!“¹⁹⁰

¹⁸⁸ TASCHEK, J. *Poměry nejen budějovické*, s. 75.

¹⁸⁹ Viz např. *Chodskem! Průvodce po Domažlicku a okolí*, 1910.

¹⁹⁰ CIMRCHANZL, T., PASCHER K. *Šumava: průvodce po Šumavě*, s. 3.

Umělecké texty o šumavském pohoří a jejich vliv na turistiku

„Zašuměla nad mou hlavou
velepíseň pralesa;
o věčnostech se Šumavou
rokovala nebesa.“¹⁹¹

Ve sledovaném období lze mezi specifický druh turistické literatury též zařadit i díla beletristická, poezii či cestopisy s šumavskou tematikou. Nejedná se o literaturu turistického charakteru v pravém slova smyslu, jelikož taková díla neobsahují informace týkající se praktického turismu. Nicméně je podle mého názoru jejich vliv na šumavský turismus v daném období významný. A to především proto, že umělecká literatura do jisté míry prostor Šumavy pro turisty objevila a zatraktivnila. „Krásná“ literatura navíc poskytovala turistům perspektivy, které na pohraniční prostor pohlížely z nacionalistického hlediska. Mimo jiné i díky tomuto typu literatury bylo možné v druhé polovině 19. století provozovat onen často skloňovaný ideál účelného cestování, jenž je vlastně uměním, a který byl hojně propagován turistickými organizacemi. Současně lze dle Vladimíra Macury v dobové literatuře pozorovat snahu po obecné stylizaci krajinných znaků české vlasti, která je chápána (vyjma vnějškovou zeměpisnou jednoznačností vymezenou horami) jako univerzální, přivlastnitelná „vlastenecká krajina“.¹⁹² O úzkém sepjetí umělecké literatury s „národním hnutím“ svědčí například i poměrně atypická publikace Viktorina Zeithammera *Šumavské dumy a turistické táčky* s podtitulem *verše a próza*.¹⁹³ Autor v první části publikace uvádí několik svých nacionalisticky laděných básní, které pojednávají o Šumavě jakožto romantické, ale především české horské krajině, kde musí český lid žít po boku Němců. Ve druhé části knihy se pak autor věnuje česko-německým vztahům v pohraničním pohoří, a to ve formě prozaické. Leitmotivem textu Viktorina Zeithammera je tak snaha upozornit na hrozbu, jež českému šumavskému lidu ze strany Němců hrozí.

„Ze všech současných básníků jsou Heyduk, Krásnohorská a Šmilovský nejvíce dotknuti čarovným prutem Šumavy, nejvíce zasvěceni do poetických pokladů šumavské přírody a tamního života lidského,“¹⁹⁴ psalo se v roce 1880 v časopise *Šumavan*. Výňatek z dobového periodika upozorňuje na sepjetí „nově“ objeveného regionu Šumavy, jenž se pyšní specifickou přírodní, historickou i kulturní hodnotou, s českým národním hnutím. Zájem o oblast Šumavy se tak zhmotnil v podobě turistických výletů, jenž podnikali mezi jinými právě i čeští vlastenci, kteří své dojmy z šumavské krajiny přenášely do podoby literárních děl. Spojitost mezi literárními obrazy Šumavy a praktickým turismem výstižně ilustruje skutečnost, že básně Elišky Krásnohorské se zhmotnily v podobě výzdoby „vlasteneckého“ turistického penzionu u České Kubice, jenž nesl autorčino jméno. Navíc bylo obvyklé, že lokality, které umělci ve svých dílech ztvárnili, se staly oblíbenými turistickými cíli. Literární obrazy krajinných dominant Šumavy přispěly k rozšíření povědomí o jejich existenci. Příkladem může být romance Jana Nerudy o Černém jezeře nebo díla Karla Klostermanna, skrze něž vzbudil zájem nejen o šumavské pohoří, ale i o šumavskou přírodu jakožto zanikající svět šumavského pralesa.¹⁹⁵ Podle Karla Mráze, který se ve své stati zabýval utvářením významů Šumavy v české

¹⁹¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Ze Šumavy: básně Elišky Krásnohorské, s. 46.

¹⁹² MACURA, V. *Znamení zrodu a české sny*, str. 141.

¹⁹³ ZEITHAMMER, V. *Šumavské dumy a turistické táčky: (verše a próza)*, s. 1.

¹⁹⁴ *Šumavan*: týdeník pro zábavu a poučení. Klatovy, 10.04.1880, 13(15), s. 155.

¹⁹⁵ FAKTOROVÁ, V., HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 25.

literatuře druhé poloviny 19. století, se např. Elišce Krásnohorské „*podářilo vtisknout Šumavě podobu nadosobního nacionálního teritoria, které včlenila do národního mýtu.*“¹⁹⁶ Nejen v jejích textech se prolínalo kontrastní zobrazení Šumavy, kdy na jednu stranu byla prezentována maskulinně jako strážce národa nebo odvěký prales, a na straně druhé byla zobrazována v souvislosti s „měkkým“ ženským principem, např. jako kolébka „národní“ řeky Vltavy.¹⁹⁷

O sepjetí šumavského turismu a literárního díla Karla Klostermanna se neodmyslitelně zasloužil výhradní vydavatel Klostermannova díla J. R. Vilímek, kterému se podařilo spisovateli nejen vybudovat stabilní čtenářskou základnu, ale navíc dokázal čtenáře přesvědčit k tomu, aby poznávali Šumavy optikou Klostermannových děl:¹⁹⁸ „*máte-li duši vnímavou a velebnosti přírody otevřenou, těžko se odloučíte od spisovatelových nádherných obrazů divokých přírodních krás,*“ napsal vydavatel v jednom z prospektů svého nakladatelství.¹⁹⁹ Na Klostermannovo pojetí Šumavy se však odkazovaly i dobové turistické průvodce. Antonín Bašta, jehož texty také vycházely ve Vilímkově nakladatelství, v úvodu ke svému turistickému průvodci vyzdvihl Klostermannův význam: „*Nedá se představití průvodce po Šumavě, bez alespoň stručné zmínky o nadšeném opěvateli Šumavy. (...) Kdo navštíví Šumavu, chápe se po návratu knih Klostermannových, a kdo přečte dvě, tři šumavské povídky Klostermannovy, spěje na Šumavu poznat ten chmurný a přec tak krásný kraj.*“²⁰⁰

Jako první v české literatuře zobrazil šumavský prostor ve svém cestopise Karel Slavoj Amerling v roce 1835. Jinak se v první polovině 19. století v české literatuře téma Šumavy neobjevilo, tematizována začala být až v 70. letech 19. století. Kromě zmíněného a patrně nejnámějšího šumavského literáta, Karla Klostermanna, o Šumavě psali i básníci jako Adolf Heyduk, Eliška Krásnohorská, Jaroslav Vrchlický nebo Jan Neruda. V básních byla Šumava nejčastěji zobrazována v podobě romantizované krajiny s dramatickými horskými scenériemi, částečně v nich byly obsaženy i motivy zobrazující Šumavu jakožto obranný val. Dále také umělci, jako např. Jan Neruda, ve svých dílech zobrazovali vodní scenérie šumavských jezer po vzoru alpského krajinného ideálu. Díla reprezentantů českého obrození i Karla Klostermanna, jehož národní profilace byla nevyhraněná,²⁰¹ přispěla zásadním způsobem k rozšíření povědomí o tehdy (do druhé poloviny 19. století) poměrně neznámém pohoří Šumavy. Ač se jednalo o umělecká literární díla, bylo mnoho z beletristických a poetických textů dobovou optikou čteno jako věrné obrazy šumavské krajiny takřka cestopisného rázu, k čemuž přispívala i skutečnost, že zmínění umělci na Šumavě skutečně trávili čas, o čemž hojně referoval nejen regionální tisk. Próza i poezie tak sloužily jako jeden z nástrojů jak turistiku pozvednout z pouhého sportu na vyšší úroveň a dodat jí tak umělecký a morální rozměr. Navíc česká nacionalisticky orientovaná literatura zásadně přispěla k pomyslnému vytyčení „českého teritoria“ skrze literární díla. Vladimír Macura ve své knize *Znamení zrodu* vyslovuje tezi, že „*Nepřítomnost skutečných teritoriálních hranic prostoru, ve kterém měla*

¹⁹⁶ MRÁZ, K. *Znovuobjevená Šumava: příspěvky literárního [mezinárodního] symposia*, s. 122.

¹⁹⁷ MRÁZ, K. *Znovuobjevená Šumava: příspěvky literárního [mezinárodního] symposia*, s. 125

¹⁹⁸ FAKTOROVÁ, V., HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 18.

¹⁹⁹ Prospekt nakladatelství J. R. Vilímka, Archiv města Plzně: 51/53, 4752 citováno dle FAKTOROVÁ, V., HOŘEJŠÍ, M. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, s. 27.

²⁰⁰ BAŠTA, A. *Průvodce Šumavou: s mapkou značených cest*, s. 5.

²⁰¹ O své národní nevyhraněnosti mluvil Klostermann např. na přednášce v Klatovech, která se konala 10. února 1894. Zde spisovatel popisoval důvody, proč věnoval svá díla právě Šumavě. Navíc přiznal, že není rodným synem české vlasti, nicméně v českých krajinách tráví čas o útlého dětství, a proto zde není cizí. (*Šumavan: týdeník pro zábavu a poučení*. 24.02.1894, 27(8), s. 65.)

vyrůstat (česká) „národní kultura“, přímo nutila k jeho vymezení ideálnímu, které bylo schopno překlenout malost stávajících poměrů.“²⁰² Šumavské pohoří se tak díky Palackého tezi o odvěké národnostní hranici, obtížné fyzické prostupnosti či svému novému literárnímu obrazu v očích národního hnutí stalo ideálním referenčním bodem, k němuž lze představu teritoriální hranice vázat.

---

²⁰² MACURA, V. Znamení zrodu a české sny, s. 141.

5 Závěr

„Šumavské kraje samotným zvukem svého jména poutají českého turistu. Pomezí hradba šumavských pahor znamená kus českých dějin, kus českého osudu, a právě tento rys Šumavy – dějinná její tradice, povznesla popularitu šumavských krajů i nad Krkonoš.“²⁰³

Úkolem předkládané práce bylo zmapovat průniky mezi českým nacionalismem a šumavským turismem ve druhé polovině 19. století. Každá z kapitol se pokusila zkoumanou problematiku nahlížet z jiné perspektivy a zároveň osvětlit, jak k propojení obou fenoménů došlo. Dobová turistika byla v textu chápána jako jeden z důsledků modernizace, jež umožnila cestování nejen po praktické stránce, ale zároveň i ideové. Důležitou roli sehrál např. vznik fenoménu volného času nebo nová železniční spojení. K prolnutí nacionalismu s turistikou došlo především kvůli dobovému pojetí turismu jakožto morální aktivity se vzdělávacím přesahem, k čemuž mimo jiné přispěla i literární produkce.

Záměrem práce bylo dále také popsat proměnu ve vnímání Šumavy coby českého teritoria, jež probíhala od 70. let 19. století a o níž se kromě turistických spolků zasloužili i zástupci národního hnutí. Zásadní roli sehrálo nové pojetí českých národních dějin jakožto odvěkého potýkání s Němci od Františka Palackého, který Šumavu označil za národnostní hranici mezi Čechy a Němci. Šumava se tak stala krajinou paměti, kde se tyto odvěké střety měly odehrávat. Připomínané byly zejména středověké bitvy u Domažlic a Brůdku, k nimž byly následně vytvářena památná místa – např. kostelík sv. Václava či rozhledna na Čerchově. Nový sdílený obraz českých dějin Františka Palackého na druhou stranu způsobil úpadek poutního místa v Dobré Vodě u Hartmanic, jež se vázalo ke sv. Vintířovi, jenž nemohl být zejména kvůli svému německému původu nadále uctíván coby český světec. Zájem o národní dějiny a jejich lokalizaci do prostoru spolu s aktivním připomínáním národních úspěchů na jedné straně a příkoří ze strany Němců na straně druhé byl jedním z charakteristických znaků šumavské turistiky. Tímto způsobem přispíval turismus k formování kolektivní identity českého národa. O popularitu pohoří jako „vlastenecké“ turistické destinace se dále zasloužily i literární texty nacionalisticky orientovaných umělců, kteří Šumavu prezentovali jako romantický krajinný ideál, kolébku národní řeky Vltavy, ale především „obranný val“ odnepaměti chránící Čechy před německou hrozbou. Nutno ale zmínit, že kromě nacionalisticky vyhocené rétoriky lze v literatuře mapovat i snahu o sblížení českého a německého etnika na Šumavě, a to sice v dílech Karla Klostermanna. Spisovatelův náhled na národnostní problematiku na Šumavě však představuje ojedinělý přístup, díky němuž je Klostermann dodnes považován za symbol česko-německého sblížení.

Šumavské pohoří se ve sledovaném období díky úsilí národního hnutí a turistických organizací proměnilo z nedostupného pohraničního „pralesa“ v turistickou destinaci, jejíž návštěvou lze demonstrovat nacionalistické smýšlení. Kupříkladu skrze navštěvování lokalit s vazbou na národní historii nebo na českou turistickou infrastrukturu. Šumavská organizovaná turistika byla ve sledovaném období pevně spjatá s činností dvou organizací: Národní jednoty pošumavské a Klubu českých turistů, které spolu v oblasti turistiky úzce spolupracovaly. Na rozdíl od KČT, představoval turismus v rámci aktivit NJP jen jeden z dílčích prvků celkové agendy. Hlavním cílem spolku bylo pozvednout kulturní a politický vliv českého etnika

---

²⁰³ Bašta, A. Průvodce Šumavou, s. 137.

v pošumavském regionu. KČT vznikl z iniciativy NJP a jeho činnost se měla zaměřovat výlučně na rozvoj turistiky. Klubu se ve sledovaném období podařilo vybudovat na Šumavě vlastní síť turistického značení, studentské noclehárny, památná místa a celou řadu turistických staveb. Cílem práce však nebylo poskytnout vyčerpávající výčet aktivit turistických organizací na Šumavě, ale upozornit na jejich činnost, jež měla přispět k úspěchu českého národního hnutí nebo se vymežit vůči aktivitám německých turistických organizací na druhé straně pohraničního pohoří.

O ideové propojení šumavského turismu s nacionalistickými cíli se zasloužila především turistická literatura v podobě průvodců a periodik, která turistům poskytovala interpretační klíč, jenž (šumavskou pohraniční) turistiku z pouhého sportu pozvedl na morální a „vlasteneckou“ aktivitu. Roli sehrálo i úspěšné lokalizování historické paměti právě do šumavského pohoří. Turistické organizace navíc přispívaly k symbolickému vytyčení českého teritoria, jež národní hnutí využívalo k posílení národní identity v nevyhraněných pohraničních oblastech. Proto spolu české a německé spolky symbolicky soupeřily o to, kdo pomyslně opanuje dané území skrze svou vlastní národní infrastrukturu. Turistické organizace si navíc byly vědomy ekonomického potenciálu turismu, jímž mohly přispět k hospodářskému pozvednutí českého národa v pohraničí. Proto bylo v mnohých turistických průvodcích i periodikách propagováno využívání místních služeb a turistické infrastruktury na základě národnostního klíče.

Nacionalistické smýšlení národního hnutí turisté adaptovali do své rétoriky například v podobě sakralizace českého jazyka, dobytelské terminologie nebo důrazu na historickou kontinuitu českého (potažmo dávného slovanského) osídlení v dané oblasti. Lingvocentrismus národního obrození se v oblasti projevoval zejména skrze pojmenovávací akt, jenž si kladl za cíl odstranit německá a poněmčená toponyma. Upřednostňování českých zeměpisných názvů nad německými bylo vnímáno jako aktivní boj vůči germanizaci. Navíc česká toponyma v turistických průvodcích a mapách představovala podobně jako české turistické značení prostředek k vymezení českého teritoria. Z toho důvodu bylo jednojazyčné turistické značení často terčem vandalismu turistické organizace opačného národa. Přítomnost turistických organizací v pohoří navíc přispívala k rozvíjení české národní identity, a to nejen skrze budování čítáren, knihoven a pamětních míst. Ale i skrze samotnou přítomnost turistů, která mohla být využita jako jeden z argumentů pro jazykové zrovnoprávnění češtiny. Obecně lze říci, že dílčí úspěchy turistických spolků mikroregionu Šumavy byly vnímány zástupci národního hnutí jako kompenzace za neúspěšné národnostní střety s Němci v rámci monarchie.

Charakteristickým rysem dobové šumavské turistiky byl její dichotomický charakter, jenž přiléhavě vystihuje citát Laurence Colea: *“Tourism brought modernity to the mountains, but wearing traditional clothes.”*²⁰⁴ Na jednu stranu měla turistika představovat únik od moderní civilizace, na druhou stranu bylo pro její provozování nutné Šumavu zpřístupnit, např. skrze železnici, infrastrukturu, moderní značení. Modernizace regionu se tak v rámci nacionalistické vize prolínala s ideálem tradiční, nedotknuté horské krajiny, kterou obývají specifická etnika – Chodové a Králováci. Vnímání obyvatel Šumavy vykazovalo obdobnou rozpornost, na jednu stranu se měl jejich život podřídit potřebám vznikajícího turistického ruchu, současně měl zůstat dostatečně autentický a patriotický, aby zapadal do nacionalistického narativu a zároveň mohl pro střední vrstvu fungovat jako „atrakce“. Ideálním způsobem cestování měla být především chůze a kontakt s místními. V praxi ale turisté hojně využívali železnice a turistické

---

²⁰⁴ COLE, L. *The Emergence and Impact of Modern Tourism* (...). Annali di San Michele, 2002, 15, s. 16.

organizace stále budovaly nové turistické stavby, které je naopak od střetávání s místním obyvatelstvem vzdalovaly.

Moderní turistika na Šumavě, jež se začala postupně rozvíjet v poslední třetině 19. století, se výrazně vzdálila od svých původních apolitických a egalitářských ideálů, a nelze ji považovat za pouhou volnočasovou sportovní aktivitu bez vazby na sílící národní hnutí. Antagonismus mezi českými a německými turistickými spolky na Šumavě lze vnímat jako zrcadlo zhoršujících se česko-německých vztahů v rámci monarchie. Nacionalistické tendence se do místního turismu propisovaly zejména díky vlivu místního národně obranného spolku, Národní jednoty pošumavské, ale i vazby na centrum národního hnutí. Rozhodujícími faktory, proč mezi sebou české a německé turistické organizace sváděly pomyslný boj o území, byla pohraniční lokalita Šumavy a jazykově smíšené obyvatelstvo, jež bylo často navíc národnostně nevyhraněné. Šumavský lid tak představoval potenciální příslušníky toho či onoho národa, jež je třeba o nové národní identitě přesvědčit. Turismus však nesloužil nacionalistickým vizím nezištně, jelikož turistika z nacionalistických vlivů také profitovala. Nacionalismus poskytl turismu chybějící ideové rámce, skrze něž bylo možné provozovat ideál účelného cestování s morálním přesahem. Naopak z pohledu národního hnutí mohlo povzbuzování české společnosti k poznání domoviny fungovat jako funkční apel na národnostní cítění obyvatelstva. Ti, kteří neznali svou vlast nebo byli národnostně nevyhranění, byli v dobové literatuře symbolicky vyčleňováni z národního kolektivu. Šumavský turismus lze dle mého názoru považovat za jeden z významných činitelů, jenž přispěl ve sledovaném období k formování české národní identity. Důležitou roli sehrála nacionalisticky orientovaná turistika především při procesu vymezování českého teritoria a prosazení obrazu šumavské pohoří jako symbolické hranice mezi národy, již je třeba aktivně hájit.

6 Seznam pramenů a literatury

Prameny:

BALBÍN, Bohuslav, Zdeňka TICHÁ a Helena BUSINSKÁ. Krásky a bohatství české země: Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého. Praha: Panorama, 1986.

BAŠTA, Antonín. *Průvodce Šumavou*. Praha: Národní Jednota Pošumavská, [1909?]. 409 s., [9] obr. příl.

BOROVSKÝ, František Adolf a Jan KREJČÍ. Řivnáčův Průvodce po Šumavě: zevrubný popis celé Šumavy, její svahů, blízkých důležitých měst a krajín a pohoří Novohradského. V Praze: Nákladem knihkupectví F. Řivnáče, 1883.

BROŽ, Josef: Turistika, in: DĚDINA, Václav (red.): Československá vlastivěda. Svazek 10, Osvěta. Sfinx, Bohumil Janda, Praha 1931, s. 558–583.

BRYNDA, Eduard a Klub československých turistů (Praha, Česko). Padesát let Klubu československých turistů. Praha: Klub československých turistů, 1938, s. 32.

CIMRHANZL, Tomáš a Karl PASCHER. Šumava: průvodce po Šumavě. V Plzni: Nákladem V. Steinhausera, 1878.

DUFFEK, Max, ed. *Chodskem!: průvodce po Domažlicích a okolí*. 5., upr. a rozmnožené vyd. V Domažlicích: Odbor Klubu českých turistů, 1910.

GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří Stanislav. *Turistika: turistický katechismus*. Praha: Baset, 2003. ISBN 80-86223-99-X.

HUBKA, Antonín. Naše menšiny a smíšené kraje na českém jihu. (Kolín): (Tiskem J. Paka), 1899.

KAFKA, Josef. Šumava a Pošumaví. Praha: Ed. Grégr & syn, 1904.

KLEMENSOVÁ, Tereza. Německá toponyma a poněmčování v zajetí nacionalismu 19. století. Naše řeč. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 09.2018, 101(4), 218-227. ISSN 0027-8203. Dostupné také z: <https://kramerius.lib.cas.cz/uuid/uuid:be620f1b-912a-42da-bc76-334ff23417cb>

KLOSTERMANN, Karel; MILFORT, Martin a NOHEJL, Bohumil. *Črty ze Šumavy 1890*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1986.

KOSINOVÁ, Kristýna. Představy českých turistů ze střední třídy o "pravém turistovi" a jejich snahy šířit zásady turistiky v českých zemích ve druhé polovině 19. století. *Theatrum historiae*, 2013, 12, s. 157-170.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Ze Šumavy: básně Elišky Krásnohorské. V Praze: J. Otto, 1873.

LUTTERER, Ivan a Rudolf ŠRÁMEK. Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem původu a historického vývoje. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1997.

MALÝ, Ladislav a Vilém KURZ. Vzhůru na cesty!: Návod k cestování pro studující. V Praze: Klub českých turistů, 1897.

MASARYK, T. Jak pracovat?: přednášky z roku 1898. V Praze: Čin, 1947, s. 32.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jak pracovat?: přednášky z roku 1898 ...* Vydání I. Brno: Komenium, 1947.

PALACKÝ, František a Miloslav NOVOTNÝ. Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. V Praze: Kvasnička a Hampl, 1939.

PALACKÝ, František. *Popis Králowství českého, čili, Podrobné poznamenání všech dosawadních krajůw, panství, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII wykonaného.* Vydání druhé. Brno: Ivo Sperát, 2019.

PASCHER, K. Führer durch den Böhmerwald. Pilsen: Wendelin Steinhauser, 1878.

PLUSKAL, F. M. Jsouli místní jména Berg a Burg německá? Komenský. 1893. 21(12), s. 191–192.

Průvodce po Sušicku. Sušice: Odbor Klubu českých turistů, 1902.

TASCHEK, J. Poměry nejen budějovické In: VELČOVSKÝ, V. ed. *Jazyk jako fetiš: texty o Češích a českých Němcích 1880-1948.* Vydání první. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2019.

VÁVRA, Karel. *Sport na lyžích.* Praha: Springer, 1910. 83 s.

Vilímkův Průvodce Šumavou: Cestovní rádce po Šumavě, Českém Lese a Novohradských Horách pro turisty a cyklisty. V Praze: Jos. R. Vilímek, [1905]. 1 l., 158 s.

VINAŘICKÝ, Karel Alois, Václav Otakar SLAVÍK a Jan ŠAFRÁNEK. Karla Aloisa Vinařického Korrespondence a spisy pamětní: na památku stých jeho narozenin. V Praze: nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

Výroční zpráva Národní jednoty pošumavská za správní rok 1895–1896. Praha 1895.

Výroční zpráva o činnosti Národní jednoty pošumavské za rok 1911–1912. Praha 1912.

Výroční zpráva Ženského výrobního spolku českého v Praze. Praha 1890.

ZEITHAMMER, Viktorin. Šumavské dumy a turistické tácky: (verše a prósa). V Sušici: Aleš Janský, 1911.

Zpráva o činnosti Národní jednoty pošumavské za osmý rok 1891–1892. Praha 1892.

Dobová periodika:

Časopis českého Museum. Praha: Knihkupectví J. G. Calve, 1846, 20(1), s. 59. ISSN 0862-7282. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:82682070-cefd-11e8-b888-5ef3fc9bb22f>

Časopis turistů. Praha: Klub českých turistů, 01.09.1902, 14(9), s. 346., Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:941f2f80-615e-11e5-bf4b-005056827e51>

Časopis turistů. Praha: Klub českých turistů, 10.01.1902, 14(1). Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:6de47db0-615a-11e5-9a33-5ef3fc9ae867>

Časopis turistů. Praha: Klub českých turistů, 10.01.1902, 14(1). Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:6de47db0-615a-11e5-9a33-5ef3fc9ae867>

Národní listy. Praha: Julius Grégr, 23.7.1898, 38(201, odpolední vydání), s. (1). ISSN 1214-1240. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:4691a170-4d49-11e7-9277-005056825209>

Národní listy. Praha: Julius Grégr, 4.6.1911, 51(153, ranní vydání). ISSN 1214-1240. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:2de04610-da6f-11dc-acb9-000d606f5dc6>

Národní listy. Praha: Julius Grégr, 7.3.1914, 54(64, ranní vydání). ISSN 1214-1240. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:fd415fb0-dbf6-11dc-8b71-000d606f5dc6>

Národní listy. Praha: Julius Grégr, 8.8.1901, 41(217, odpolední vydání). Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:5c01b010-1269-11e7-8a18-5ef3fc9ae867>

Pedagogické rozhledy: věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 01.11.1901, 15(2), s. 91. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:070451f0-c733-11e3-93a3-005056825209>

Posel od Čerchova, 1885, roč. 14, č.1, nestr. Dostupné také z: https://www.portafontium.eu/iipimage/31185008/posel-od-cerchova-1885-02-21-n8_0190?x=182&y=0&w=981&h=359

Posel od Čerchova. 1884, roč. 13, č. 52, nestr.

Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách a na Moravě r. V Praze: Nákladem Klubu českých turistů, 1899-1918. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:cc0aafa0-d322-11e6-8f29-5ef3fc9ae867>

Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách a na Moravě r. V Praze: Nákladem Klubu českých turistů, 1909, 1909(1), s. 26. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:e460baf0-3d51-11e8-b38f-5ef3fc9bb22f>

Šumavan: týdeník pro zábavu a poučení. Klatovy: Max. Čermák, 07.10.1922, 54(79). Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:8410e890-a006-11ea-a314-5ef3fc9bb22f>

Šumavan: týdeník pro zábavu a poučení. Klatovy: Max. Čermák, 10.04.1880, 13(15). Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:de5569c0-cce8-11ea-9a89-005056825209>

Šumavan: týdeník pro zábavu a poučení. Klatovy: Max. Čermák, 11.05.1889, 22(19). Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:29bd90d0-ec66-11ea-8ce6-005056825209>

Šumavan: týdeník pro zábavu a poučení. Klatovy: Max. Čermák, 19.09.1908, 41(38). Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:477518c0-12ad-11ea-9f23-5ef3fc9ae867>

Šumavan: týdeník pro zábavu a poučení. Klatovy: Max. Čermák, 24.02.1894, 27(8). Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:283d3800-e216-11ea-804d-005056827e51>

Vlast': časopis pro poučení a zábavu. Praha: Družstvo Vlast', 07.1885, 1(10). Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:367fb940-bcdb-11e8-b888-5ef3fc9bb22f>

Květy: časopis věnovaný poučné zábavě i záležitostem národním. Praha: Jaroslav Pospíšil, 8.1886, 8(8). ISSN 0023-5849. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1b1c90b0-7189-11e0-bf58-000bdb925259>

Sekundární literatura:

ASSMANN, Jan a Martin POKORNÝ. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.

BENEŠOVÁ, Daniela. *Šumava: příroda, historie, život*. Dotisk 1. vyd. Praha: Baset, 2005.

ČINÁTL, Kamil. *Palackého Dějiny a historická paměť národa. Dějiny-teorie-kritika*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 08.2009, 6(1), 7-35.

DAVID, Jaroslav. *Toponyma: kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2016.

Eisenstadt, S. N. *Tradition, Change and Modernity*. New York/Englewood Cliffs: PrenticeHall, 1973.

FAKTOROVÁ, Veronika a HOŘEJŠÍ, Michal L. *Karel Klostermann a zrod Šumavy*. Vydání první. České Budějovice: Nakladatelství Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2023. 232 stran.

HALBWACHS, Maurice, Gérard NAMER a Marie JAISSON. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

HAVELKA, Miloš a MÜLLER, Karel. *Procesy transformace a teorie modernizace. Sociologický časopis*, 1996, 32(2), s. 143–157.

HROCH, Miroslav, ed. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003.

JESCHKE, F. *Poznejte svou vlast. Dějiny a současnost*, Roč. 36. (2014), č. 2, s. 14–17.

JUDSON, Pieter M. *Guardians of the nation: activists on the language frontiers of imperial Austria*. [1st ed.]. Cambridge: Harvard University Press, 2008.

KUBÍN, Petr. *Svatý Vintíř: poustevník, kolonizátor a diplomat = Der Heilige Gunther: Einsiedler, Kolonizator und Diplomat*. Vydání první. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění v NLN, s.r.o., 2016.

LENDEROVÁ, Milena; MACKOVÁ, Marie; BEZECNÝ, Zdeněk a JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. 2. díl, Život všední a sváteční*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005.

LOEWENSTEIN, Bedřich, Robert KALIVODA a Dana KALIVODOVÁ. *Projekt moderny: o duchu občanské společnosti a civilizace*. Praha: ISE, 1995.

MAIDL, Václav; ZETTL, Walter; MED, Jaroslav; SKÁLA, Emil; KROLOP, Kurt et al., NIKL, Václav a SMOLÍK, Luboš (ed.). *Znovuobjevená Šumava. Klatovy: Okresní muzeum, 1996*.

MASLOWSKI, Nicolas, Jiří ŠUBRT a Univerzita Karlova. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014.

MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. Praha: Havran, 2006.

MAZNÝ, Petr, Pavel FENCL a František NYKLES. 100 zajímavostí ze staré Šumavy: od Nýrska do Prachatic : [z dobových novin, časopisů, knih a archivních materiálů ...]. V Plzni: Starý most, 2010.

Opaschowski, H. Tourismus: Systematische Einführung – Analysen und Prognosen, Opladen 1996 (Freizeit- und Tourismusstudien 3).

PELC, Martin. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Brno: Matice moravská, 2009.

SMETANOVÁ, Jaroslava. Svůj k svému a české dítě do české školy: činnost českých ochranných spolků na příkladu Národní jednoty pro jihozápadní Moravu a Národní jednoty pošumavské. *Historica: revue pro historii a příbuzné vědy*, 2013, 4(2), s. 129-151. Dostupné také z: <http://katedry.osu.cz/khi/historica/pdf/Historica4-2.pdf>.

ŠPALKOVÁ, Gabriela. *Bílé stopy na českém západě: historie lyžování na Šumavě, Plzeňsku a Domažlicku*. Vyd. 1. Plzeň: Starý most, 2007. 123 s. ISBN 978-80-254-1548-1.

ŠUBERT, František Adolf a Karel LIEBSCHER. Čechy, Díl první: Šumava. V Praze: Tok, 2000.

Vintíř – patron Šumavy: sborník příspěvků z mezinárodní konference k 960. výročí úmrtí sv. Vintíře. Závlekov: Pro Město Hartmanice vydal AgAkcent, 2006.

Online zdroje:

NIKRMAJER, L. *Encyklopedie Českých Budějovic*, Online. Dostupné z: <https://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/deutscher-bohmerwaldbund>, [citováno 2023-11-16].

GYR, U. The History of Tourism: Structures on the Path to Modernity, In: European History Online (EGO), published by the Institute of European History (IEG), Mainz 2010-12-03. Online. Dostupné z: <http://www.ieg-ego.eu/gyru-2010-en> [citováno 2023-11-18]

Porta fontium. Online. Dostupné z: <https://www.portafontium.eu/contents/periodical/>, [citováno 2023-02-24].

Obrazové přílohy

Obrázek 1: Přehled šumavských tratí turistických. In: BAŠTA, Antonín. Průvodce Šumavou. Praha: Národní Jednota Pošumavská, 1909. 409 s., [9] obr. příl.

Obrázek 2: WAGNER, Jan Evangelista. Železniční a siliční mapa Království Českého obsahují veškerá města, městysy a místa průmyslová. 1:525 000. V Praze: F. Kytka, 1884. 1 mapa: barev., s. [1]. Dostupné také z: <https://kramerius.cbvk.cz/uuid/uuid:90e98cda-18cf-11e5-8052-001b63bd97ba>

Obrázek 3: Přehled studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Praze a jeho odborů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku r. 1908. In: *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách a na Moravě r.* V Praze: Nákladem Klubu českých turistů, 1908, 1908(1), s. [14]. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:95176420-4199-11e8-b38f-5ef3fc9bb22f>

Seznam zkratk

NJP – Národní jednota Pošumavská

DBB – Deutscher Böhmerwaldbund

KČT – Klub českých turistů